

ERDÉLYI GONDOLATOK
(NEMZETPOLITIKAI TANULMÁNYOK.)

ÍRTA:

GERGELY PÁL DR.,

BUDAPEST,
1944.

Felelős kiadó: Dr. Gergely Pál
Sylvester Rt., Bpest. – F. v.: Schlitt H.

Gondolatok Teleki Pál sírjánál.

„Széki gróf Teleki Pál, az Erdélyi Férfiak Egyesületének örökös elnöke, a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületének 22 esztendőn keresztül atyai pártfogója, a székelység és magyarság vezetője és tanítója, az erdélyi részek s a Székelyföld visszaszerzője, az Úrnak tudhatatlan, de mindentudó akaratából 1941. április 3-án meghalt.

Élete példája legyen áldott minden időnkön s mindeneiktől.

Életének áldozata legyen váltság népünk s hazánk megmaradásáért!” – Így szólt az EFE, a székely diákok s a Körösi Csorna Sándor-munkáscsoport gyászjelentése, Csanády György testvérünk szövegezésében.

A temetésen az ország első emberével együtt résztvett az *egész nemzet*, lélekben minden magyar Teleki koporsója mellett volt.

Az egyházi szertartás után Bárdossy László, Telekinek felelősségteljes helyén utóda mondott az ország nevében „Isten hozzádot” és az országházból elinduló gyászmenetben – *a hazánkat első ízben ért repülőtámadás vniatt üvöltő szirénák hangja mellett* – szemrebbenés nélkül kísérte a Kormányzó Úr a nagy halott koporsóját.

A Kerepesi-temetőben a szintén vértanúhalált halt első magyar miniszterelnök: Batthyány Lajos sírja közelében helyezték örök nyu-

galomra Teleki Pál földi maradványait éppen három évvel ezelőtt.

Szatmáron tartott legutolsó beszédéhez híven halálával is bebizonyította, hogy élete árán is, *meg nem alkudó magyar mert lenni!* Már 1938 tavaszán írta több nagy fővárosi napilap vezércikkében, hogy „merjünk magyarok lenni”, midőn egyesek gyepükre osztva tálcán kínálták az országot idegeneknek. „Két évtized alatt lestük a hegyen vagy a tengeren túlról, ki ment meg bennünket. Most meg azt lessük, ki teremt idebent csodát három nap alatt, vagy kinek adhatjuk el magunkat kifelé?”

Az elárvult Teleki-ház.

És azóta negyedszer megyünk ki a Széchenyi Istvánéhoz, Teleki Lászlóéhoz hasonló sorsot ért lelkes magyar sírjához; aki pedig a pesti József-téren elhalad a kívülről egyszerű, kétemeletes Teleki-ház előtt, önkéntelenül mindig lehajtja fejét. Ki hinné, hogy ez a kopott, ódon ház *műemlék-számba megy?* Két emeletre fölcsavarodó empire lépcsőjével, virágfüzéres díszítményeivel, hófehér falaival ma is olyan történeti hangulatú, amit a nagy építők, az ősök szelleme jelentett legutóbbi gazdájáig is. Sokszor járt ebben a házban a várost szépítő és szíve mélyéből magyarrá lett *József nádor*, éppen száz évvel ezelőtt a Tudós Társaság első elnökének, a Hunyadi-kori nagy történésznek, *Teleki Józsefnek* társaságában. Széchenyivel együtt felsorolhatnánk az akkori államférfiúi, tudós- és költői társadalmat, mint a Teleki-szaloni gyakori vendégeit. Ország-dolgát szőtték már akkor is e megvásult falak között.

Teleki Pálnak nem telt tanári fizetéséből, később a miniszterelnökökből sem, hogy családi házáat tatarozza – de *idejéből sem!* Ez volt a legdrágább. *Minden percben Erdély sorsán munkálkodott,* talán pihentében, álmában is. Hányszor láttuk késő éjjeleken e ház kivilágított II. emeleti sarokablakait: a világhírű földrajztudós és Erdély fia görnyedt ott térképei fölé, kutatót a statisztikák tömegében. Pattanásig megfeszített aggyal, hajnalokba nyúló munkával, két évtizedes kitartó szervezkedéssel küzdött értünk, a növekvő ország *mindenfajta* keresztény polgáráért, a Szent István-i országért. Mintha érezte volna lázas sietségében, hogy közeledik a vég.

Nem szabad hallgatnunk a személyes élményekről, akiknek bármily vonalon szerencsénk volt e nagy emberrel érintkeznünk. Mint diák kerültem ifjúsági tanárelnökünk elé 1921-ben. Azután *a karácsonyesték, mikor órákig velünk ült és cserkész módra, testvériesen velünk énekelte a Deák-téri egyesület komor fenyőfái alatt, örökre felejthetetlenek.* A legszerényebb „gólya” diák is kapott tőle egy-egy simogató, apát pótló szót. Ez volt száműzetésünk karácsonyi vigasza, a vendéglátó és ajándékokkal kedveskedő polgármester s néhány keresztény cég jószívúsége mellett. Teleki lett 16 évvel ezelőtt a diáksorból kinőttek köre: az *Erdélyi Férfiak Egyesülete* alapító elnöke, hol már komolyabb dolgok kerültek szóba. Nemcsak afféle díszelnök volt, hanem tevékeny és *minden választmányi ülésünkön* tanácsadó mesterünk. Tueatszámra adtuk ki idegen nyelveken is az Erdélyről szóló füzeteket, olykor 6–700 oldalas köteteket is (pl. *Jancsó Benedek-émlékkönyv*, Móricz Miklóstól: „*Az er-*

délyi föld sorsa”, végül a Teleki-szerkesztette *Történeti Erdély-t*). A közönség oktatására évente 10–12 honismertető, kisebbségtörténeti és propaganda előadást, vita-estet tartottunk a legkiválóbb szaktudósok bevonásával. Olykor erdélyi művészeink segítségével az Egyesület segélyalapjára hangversenyeket is rendeztünk. Ezek és a könyvek jövedelme tette lehetővé, hogy szerény tagdíjak mellett is működhetünk, mint a száműzött erdélyiek, legnagyobb egyesülete.

Halhatatlan elnökünk nemcsak államférfi, tudós, tanár és cserkész volt, az ifjúság nevelője, hanem *minden erdélyinek* istápolója is. Az is érzi közvetve a hatását, aki sohasem látta. Mint Szabó Dezső mondja Róla írt gyönyörű nekrológiájában „elmúlt, csöndes, tavaszi esőként mégis benne maradt a lombok megfrissült színében s a levegő éltető erejében.”

Nem volt benne főúri póz, avagy tudós gög, de gyakran valami szomorkás, cinikusan ható mosoly futott át arcán. Mintha holtában is azt kérdezné tőlünk: Hát érdemes küzdeni ennyi ezéthúzó magyar, üresen politizáló kalandor, úrhatnám, munkakerülő ember között? Csak kimerült, agyondolgozott teste az enyészeté, tanításai azonban örökéletűek: „*az elit nem mindig esik egybe a ranglétrával*” vagy pedig: „*minden köztisztviselő oly erkölcsi magaslaton álljon, hogy példájával hasson*”. De hányszor hirdette Egyesületünkben is, hogy *minden munka szent, amit odaadással, jól végzünk és ne resteljünk meglett korban sem a továbbtanulást, önképzést*.

Hányszor szólt a vezetőkhöz: *a vezetés nem parancs, hanem megértés, megérteni a legkiseb-*

het is szíve vágya szerint s magunkhoz emelni, nevelni észrevétlen ügyességgel. Igazi cserkész-módra mindenütt az igénytelen kitartás, lelemény és dicséretre nem törekvő munka híve volt. A maga példájával megmutatta, mikor első miniszterelnökségéről 1921 tavaszán lemondva, a közgazdasági kar egyik csöndes tanári szobájába húzódott vissza. Igaz, hogy ebben a szobában ott volt az egész világ: ifjúkori japáni térképezéseitől kezdve Amerika teljes ismerete, legmodernebb térképekkel s a világ többi része és főleg a trianoni nagy vérveszteség utáni tudományos propaganda eszközei. Már a trianoni asztalra ő tette le *legjobb térképünket* és a híres lakatlan foltokat feltüntető Teleki-féle térképpel szinte *egymagában vívta meg 1938-ban és négy évvel ezelőtt a Felvidék és Erdély diplomata-csatáját Münchenben, Bécsben.*

Abban a fanyar kézlegyintésben is mennyi szónoki tartalom volt, mikor 1940. augusztus 30-án Bécsből hazajöve elhárított magától minden dicséretet és Erdély fájdalmas, drága testének *másik felén* szomorkodott.

Emlékét áldjuk, tanításában és munkájában kövessük, magyarok!

Budapesten, 1944. évi április havában.

A „Legnagyobb Magyar” élete és alkotásai.

Mi az emberi élet értelme, mi belőle a marandó? Csak az, amiért általában élni érdemes: a szeretteinkért, hazánkért, egyes kivételes világnagyságoknál pedig érthetően az *egész emberiségért* végzett munka örömeért, – ezért érdemes azt a néhány földi évtizedet átküzdeni, mulatni és sírni...

Gróf Széchenyi Istvánnak, a fajából és főnemesi osztályából oly *messzi magasságba kinnött szálfának*, életmegnyilvánulásaiból nem az a marandó, hogyan öltözködött, milyen magas volt, miként udvarolt a szép hölgyeknek, vagy éppen hogy milyen eréllyel válaszolt az őt támadó politikusoknak. Van önála, az ő életében éppen elég sok megjegyezni való állomás, a magyarság s egyik-másik dologban az egész emberiség érdekében végzett munka.

A születéssel, neveltetéssel még egymagában, sem egyikkel, sem másikkal nem volna megmagyarázható az a roppant nagy teljesítmény, amit ránk a későbbi évszázadok magyarjaira hagyott. Magyarázni csak *egyszerre* lehet, mindebből: vére, környezete, oktatása, hazai állapotaink és a magyarság végzete sokrétű, ezer-színű összetevőiből.

A nemzet legnagyobbjainak divatos „szétrágása” nem kímélte meg Széchenyit sem a mindenféle rendű-rangú tollforgatóktól sem. így leginkább azok ártanak Szellemének, szándékai-

nak, akik örökösen a konzervatív főurat, a fontolva haladót, a váteszt, a hiúságokkal megterhelt közszereplőt emelik ki. Vannak, akik csak a nagybetűs Ember fogalmába burkolják és korszerűen az ál-humanisták, ál-liberálisok pápájának tisztelik, holott éppen a tiszta fogalmaknak *valódi, hamisítatlan megtestesítője volt!*

Habár csak szűk kis haza jutott neki 153 évvel ezelőtti megszületésével, ám ő azt a legtermészetesebb utat választotta – meglátjuk, milyen viharos előversengések, kisiklások után –, hogy *e szűk kis hazát és népét boldogítsa első-sorban*. Nemcsak nagyszámú családjá, késő utódai boldogulását kereste, hanem az egész országot, rendek, rangok, osztályok különbsége nélkül. Ennek a munkának gondviselészerű előkészületeihez is csak készülődés Széchenyi egész ifjúkora, széles emberismeret-szerzése, tanulási szomja. Furcsa kifejezés a róla írt cikkekben, hogy Széchenyi „*népbarát*” volt, mikor ő magát *egynek* érezte a legutolsó magyar jobbággal is. Hogyan érlelődött meg magyar lelke, miként ébredt *fajisága* tudatára? Erre ad feleletet munkánk.

Benső lelki tépelődései egybeestek nemzete, fajtája általános sorskérdéseivel. Már atyja szalonjában, zsenge gyermekkorától kezdve alkalma volt bepillantani Bécsben a világpolitikában akkor nagy szerepet játszó férfiak lelkébe; imádásig szeretett s férfikorában elveszített édesanyja: gróf Festetich Juliánna szép lelke pedig a szépség és jóság alkotásai felé, a halhatatlan irodalomhoz vonzották. Apja az 1802-ben alapított Nemzeti Múzeummal, anyai nagyapja a keszthelyi Georgiconnal tette nevét a magyarság történetében halhatatlanná.

Ímé, már ezekért sem szabad pusztá *csodának* tekinteni Széchenyi István megszületését és vérsjégével, neveltetésével járó közéleti elhivatását! Pedig mily könnyen válhatott volna szobatudóssá a 9 éves koráig még iskolába sem adott, vékonybőrű, vérszegény István gróf; avagy a ledér osztrák tiszték közt még könnyebben maradhatott volna könnyelmű ulánus katona, könnyelműségében – annyi főúri példához híven – éppen magyargyűlölővé is. Mégsem így akarta a Magyarok Istene!

Szigorú valláserkölcsi, házi neveltetése, apja puritán példája és anyja imádságos lelke visszarántotta mindannyiszor, mikor heves vére a bécsi és pesti gáláns kalandokba sodorta. Elemista és gimnáziumi éveinek nagyjelentőségű irányt adott Liebenberg (később Lunkányira magyarosított) nevű, derék nevelőbe. Vezetése mellett végzé jelesen 1803-7. között a *soproni bencések gimnáziumát*, közben a *pesti piaristáknál* is tanult, végre Szombathelyen vizsgázott filozófiából. A Széchenyi-birtokon élő olasz paptól játszva megtanul franciául és olaszul, úgyhogy 18 éves korában már a folyékonyan ismert latin és görög nyelvhez s a kevésbé tanult magyarhoz (– és végül természetesen a leginkább tudott *némethoz* és *franciához*) ez a két nyelv járt. Első angliai útján pedig könnyedén megtanulta a hatodikat is, az angolt.

Iskolai éveire nem szívesen gondol Széchenyi, mint naplóiból olvashatjuk. Általában nem becsülte sokra a tanítási módszert, de tanárait sem; kivéve mégis a derék Révai Miklóst, rajztanárát, egyébként kiváló nyelvtudóst is. A mérnöki munkák felé kétségtelenül ennek a fegvelmezett eszű és kezű pap-tanárnak irányításával

fordult Széchenyi egész életén át. Maga is hiányolja – naplói szerint – az iskolák akkori testnevelésinek teljes elmaradását. Ezért jut oly kacsón ahhoz, 28 éves korában, hogy úszni, korszolyázni tanulhasson. Holott későbbi benső barátja, Wesselényi Miklós már kisdíák korában gyakorolta ezeket is.

Éppen 18 éves korában, 1809-ben jelentkezik Széchenyi, két bátyjával együtt, a nemesi felkelés egybehívásakor és mint Sopron megye insurgense, a megyei csapathoz főhadnagyként vonul be; apja közbenjárására hamarosan áttetették a tábori élet mezejéről a *császári vezérkarhoz*, hogy a nagy név viselője ott többet tanulhasson, méltóbb környezetben nevelődjék. A *győri ütközetben* kapja a tűzkeresztséget, még kisebb hőstettet is visz végbe: a Dunán csónakon fontos hadi jelentést visz át Bécsbe, a vezérkarhoz. Ezért császári elismerést is kap.

Megkedveli a katonai életet és a tavaszi hadjárat után is bent marad főhadnagyként a Lichtenstein herceg huszárezredében, nemsokára utána egyik osztrák ulánus ezrednél. A napóleoni háborúk idején már megint bizalmas beosztásba kerül, magának Schwarzenberg herceg fővezérnek táborába. Volt szerepe a világtörténeti súlyú *lipcsei csatának futárszolgálatában is*. Windischgrätz herceggel mint ezredparancsnokával 1814-ben járt Genovában és Turinban is.

A hírhedt *bécsi kongresszus*, a mulató és diadalmámort ülő császári udvar magához vonzotta a csinos megjelenésű, sudár kapitányt s mint a fővezérségtől kirendelt udvari szórakoztató, kísérő tiszt, nem kisebb emberhez került, mint a bajor királyhoz; persze szépszámu udvarhölgyekkel körülvéve ... Ezek az évek a leg-

léhább, legüresebb kicsapongások áldozatai. A folytonos kalandkeresés, a könnyű étellel járó üres gondolkodás és fajtalan vágyakozás sodorja élete egyik legvégzetesebb fordulópontjához: sógornőjébe való szerelméhez. Bátyja feleségével való bűnös viszonya még 1814 végén, nemsokára, lelki megrázkódtatást okoz a fiatal tisztnek. Ezért utazik felejteni és „zarándokúira” Rómába, Nápolyba.

Nápoly, a könnyelmű és buja olasz város fokozottan léha főúri köreiben nemhogy vezekelt volna Széchenyi, de éppen méginkább mélyre süllyedt és mulatozásaival – naplója erős szavai szerint – megbotránkoztatta még a vidám olaszokat is. Hazajövet, a kor borongós divatú regényei, érzelgős könyvei hatása alatt magába száll és naplójának 1814-től megkezdett oldalait folytatja, *teli önváddal, lelki marcan-golásokkal*: sógornője nevének sóhajtozásával, bűnös üzekedésük átkozásával. Ettől fogva éppen naplójegyzetei tanúsága szerint, egész életén át a legtöbb szenvedést önmaga okozza magának, a gyónásra készülő, túlbuzgó katolikus lélek minden legkisebb rezdüléséről számot adva. Kísértetiesen hasonlítanak egyes gyónási részletek a nagy Rákóczi jezsuita atyákon csiszolt ájtatossága írott emlékeihez.

Már szinte kell a vitézi élet, hogy egy kissé férfiasabb életre rázza az érzelgőssé lankadó ifjú lelket. Az 1815-i *nápolyi hadjárat alkalmával* küzd ő is az osztrák ezredben, de mindjárt utána – megundorodván tavalyi nápolyi dőzsölései emlékeitől – Angliába siet, Párizson át, nagyobb tanulmányútra.

Nem a véletlen viszi nyugatra, hanem *módszeres előkészülete a jövőre*, az ösztönös isteni

szikra, mely csak a nagyraihivatott ifjakat hajtja. Széchenyi még csak 24 éves ekkor, kíváncsian vágyik megismerni *az angol alkotmányt, a népet és főleg ipart, kereskedelmet.* Mellesleg a társasági életet s az ott már jókora múltra tekintő *lóverseny-ügyet és lótenyésztést* is tanulmányozza.

Angliából hazajövet, 1816-ban Bécsben az első középeurópai lóversenyt rendezi meg, nem sokára erre németül írja első tanulmányát a lovakról. Hazájában egyik főnemes barátja, Hunyady gróf birtokán, Ürményben rendez futtatást, melynek díjait mágnás barátaikkal együtt ők adják össze. Ekkor írja első magyar nyelvű füzetét Debrecenben, a lóverseny-szabályzatot: „*Projektuma a Magyarországon felállítandó Lovas-pályázás törvényeinek*”. Ennek a nemcsak ódon, de inkább magyartalan magyarságú füzetnek tanulságai után aztán minden későbbi művét író barátaival nézetté át és egyre mohóbban vetette magát anyanyelve, a magyar nyelv tanulmányozására. 1822-ben egy hazai lónemesítő cs versenyt rendező társaság létrehozása érdekében üléseznek Hunyady, Esterházy s más grófi pajtásaival, de a király, I. Ferenc császár megtagadja az engedélyt, nehogy elvonják Bécs-től a rendezés centrum-jellegét. Vadásztársaságuk kénytelen a rókavadászatnál maradni.

Ezeket az éveket még maga Széchenyi is nagyon tartalmatlanoknak, a magyarság szempontjából üreseknek mondja. Az akkori katonai élet üressége volt ez, biztos, de Ő nem hagyta parlagon elméjét. *Még a kalandkeresés közben is művelődött,* olvasta a klasszikusokon kívül a német, olasz, francia, angol remekírókat, is-

merte különösen az ókor történetét, meg korának egysz politikai irodalmát.

Kedvenc költője Schiller és Alfieri, ez a szentimentális olasz volt, de nagyon sokszor olvasta a táborban is Byront, Jean Paul finom költeményeit is. Rousseau cs Voltaire könyveit alaposan átszűrte magán, öröklött és beléje nevelt vallásosságán semmit sem rontottak ezek a természetbölcsező forradalmárok.

Lelki fejlődésére általában mindenkinél az élmények, úti tapasztalatok mellett az olvasmányok hatnak legjobban. Széchenyinek első angliai útjához hasonló mély benyomásokat csak az 1818-i nyáron megkezdett s közel egy évig tartott *keleti útja* eredményezett. Kis-Azsiából hazajövet megilletődve járja be a török, görög városokat, Máltán és Szicíliában is hónapokig időz, hogy jóbarátjával és úti kísérőjével, *Ender János festőművésszel* együtt felkutasson minden rejtett szépséget. Ma is ezek az úti festmények és rajzocskák az Ender-gyűjtemény legbecsebb darabjai, az Akadémián levő 3 hatalmas teremből álló *Széchenyi-múzeumban*.

Egyébként e múzeum legfőbb kincsei nem a gyerekkori hajfűrtök, kézlenyomatok, aranyórák, pipák s más efféle *testi* emlékek, hanem a Legnagyobb Magyar Szellemiségének jelei, kéziratának hatalmas kötegei. Az „egyekbe nyúló hármass pyramid”, a *Hitel-Világ-Stádium* és még annyi más művének teljes kézírata.

Keleti útjáról hazatérve ezredéhez, nemso-kára újabb szabadságot kér és az ország keleti felének titokzatos népéhez, a *Székelyföldre* vágyik 1821-ben. Oly sok szépet, jót olvasott már róluk, meg akar ismerkedni a góbékkal s általában Erdély népeivel. Debrecenben állomásozó

5. huszárezredétől sokáig nem távozhat, el sem jut Zsibónál messzebb. Itt azonban egész életére kiható, magyar öntudatát leginkább megmozdító barátra lel: *báró Wesselényi Miklósr*a, a későbbi pesti „árvízi hajósra”, a nagy jobbágyszabadítóra. „Mindketten pirultunk hazánk hátramaradt ... léte fölött s érzénk magunkban ki mondhatatlan vágyat habár csak egy mákszemmel is járulhatni honunk, vérünk ápolásához”, – írja Széchenyi naplójában.

Elhatározzák az együttes *nyugati tanulmányutat, Párizson át Londonba menn*ek, vetélkedve, melyikük edzettebb és ki bírja jobban az éhséget, szomjúságot, ha gyalogolniuk kell. Érdekesek Széchenyi naplójegyzetei a népjellemekről: Olaszországról megállapítja, hogy isteni föld, csak népe kevésbé; az angol hazájától távol is reális és okos, a török egy tömegben kiállhatatlan, végül *a francia demokrácia szelleme* bővíti el.

Fájdalmas felkiáltása több helyen e drága naplóoldalakon azt bizonyítja, hogy a haladottabb Anglia, Franciaország párhuzamba vonása hazánk viszonyaival, főképpen a *jobbágyság sorsának* végtelen mostohasága miatt ejtheti kétségbe a hazafit. Ez az 1822. évi (márc.–októberi) angliai tanulmányút nemcsak az ott látottak miatt döntő jelentőségű, hanem azért főképpen, mert ennyi időn át kölcsönösen hatottak egymásra a nagy Wesselényivel. Ennek erdélyi, tehát szabadabb és felvilágosultabb szellemisége sok olyan szemponton segítette Széchenyi éleslátását, amikre másként magától soha rá nem jött volna. Így mélyreható mindjárt *a dolgos magyar néptömeg megkedvelése*, sorsa megjavítása kérdésében Wesselényinek majd-

nem forradalmi állásfoglalása, amiért később börtönt is kellett szenvednie.

1823-ban újra egy érzéki fellángolás veti vissza Széchenyit a szép lelki erősödés útján: Lichtenstein hercegnő iránti szerelme. Szerencsére azonban ez is teljesen reménytelen, viszonzatlan maradt és így valóban azzá fejlődhetett ki, népéért, fajtájáért, amivé a magyar sors akarta a *Legnagyobb Magyar*rá. Így itthon maradhatott és habár nemsokára újabb reménytelennek ígérkező szerelem fogta rabul szívét: *Seilern Crescencia grófnő* iránti lángolása, – mégis így legalább itthon maradt, csak hogy lássa elérhetetlen műzsáját, Zichy Károly gróf feleségét, kit aztán csak 8 év múltán, özvegysege idején vehetett nőül.

Éppen e miatt, elérhetlensége és szépsége, lelke gazdagsága titokzatosságával maradt csillogtávolban, tisztán a műzsája, *kilenc gyermeknek anyja!* Ezekből 5 Zichy és 4 Széchenyi volt. Hogy nem kis gondot okozott az árvák, majd saját apróságainak nevelése, azt egyik nemrég előkerült Széchenyi-levél bizonyítja, melyben jóbarátjától, Wesselényitől kéri a nála kölcsönben lévő 13,000 forint kamatját, minél előbb, mert – mint írja – „*míg nőtlen valék, nem képzeltem, mennyi pénzbeli terheknek van kitéve a házam ...*” Egyik válaszában pedig Wesselényi szerencsét kíván a 9. gyerekhez, Ödön születéséhez, de egyben mély fájdalommal sajnálja elvek vagy tán nézetek miatti különválásukat. Valóban, ez sajnálatos, de érthető is, hiszen a politikai arénában nem minden barátság marad érintetlen; a szenvedélyes, gyorsan haladó báró, a jobbágyszabadítás harcosa nem ér-

tette meg Széchenyi fontolva, lassan javító terveit.

Az imádott Crescence-hez való vonzalom fokozza 1824-től kezdve Széchenyi tevékenységét. Ekkor érlelődik meg benne az a *vallásos fogadalom*, hogy ifjonti bűneit jóváteendő, *a haza érdekében* fog szakadatlan dolgozni, – hogy egyúttal méltó legyen Crescence-hoz!

Az *1825-27-iki országgyűlésen* megkezdett közéleti szereplése is ilyenfajta érzelmekre vezethető vissza. Ez az országgyűlés fordulópont a magyar tudomány történetében is. Mert 1825. nov. 3-án ajánlotta fel birtokainak egy évi jövedelmét *a Magyar Tudós Társaság alapítására* és hívta fel adakozásra ezzel a nemes tettel a többi főnemes és az egész ország figyelmét. A magyar írók közül különösen a beteg *Kisfaludy Károly* sorsával törődik, gyógyíttatására mozgalmat indít, de sajnos már a nagy költő halála tárgyatalanná teszi nemes szándékát.

Berzsenyi Dániel verseit nagy lelkesedéssel fordítgatja németre *Zichy grófnénak*, majd *Vörösmartyval barátkozik*, akinek később Pestre költözte után gyakori bejárása volt a Széchenyi családhoz, sőt a Széchenyi gyerekek többször szavaltak is előtte. Nemcsak a magyar költőket kedvelte, hanem a szakírók közül *Tessedik dél-franciaországi útirajzát olvasgatja*, hogy gazdasági terveiből minél többet megvalósíthasson hazánk érdekében.

Pozsonyban 1826-ban, Pesten pedig 1827-ben rendezik az *első lóversenyeket s állattenyésztő társulatot* is alapít (ebből lett később az Orsz. Mezőgazdasági Egyesület), azután 1828-ban írja a *Lovakrul* c. könyvét, melyet dán nyelven is kiadtak. Még Pozsonyban lakást bérelt külön

azzal a céllal, hogy eszmecserét és szórakozást lellessenek nála költő és tudós barátai. Ebből a gondolatból terebélyesedett ki a *Nemzeti Kaszinó* létrehozása, mert éles szemmel látta meg azt is, hogy az ország vezető szellemei számára mily szükséges olyan társaskör, ahol gondolataikat kicserélhetik.

Fiumei útja után, 1828-ban fog hozzá alapvető nagy műve, a *Hitel* megírásához. Nincs magyar ember, aki ezt és másik két nagy művét legalább vázlatosan ne ismerné. A *Stádiumban* majdnem mérnöki pontossággal rendszerezi minden munkatéren az ország tennivalóit.

A magyar nyelv érdekében is törvényjavaslatokat dolgoz ki, valamint a közigazgatás egyöntetűségéről is, de a cenzúra ezek akkori ki nyomatását nem engedte, úgyhogy csak jóval később tette közzé *Hunnia* c. kötetében. Széchenyi 1830-40 között volt országszerte a legnépszerűbb, hiszen a kereskedelem fellendítése céljából megteremtett *gőzhajózás* (a 30-as években) s az ennek érdekében kijelölt első teendő, a folyamszabályozás (főleg a Tiszáé) éveken keresztül foglalkoztatja őt és munkatársait.

A *Duna-szabályozás* kérdésének tanulmányozására többször utazik az Aldunára. Így 1830-ban közel félévig tanulmányozza ezt a tájat, de azután is évente többször fölkeresi nemcsak mint közlekedésügyi kormánybiztos, hanem mint magánember is. A szabályozás nagy munkájában *Vásárhelyi Pál mérnök* támogatja s már 1833-34-ben is ezért viszi újabb tanulmányi útjára magával Angliába. Széchenyi cikket ír a gőzhajózásról, mozgalmat indít a pesti kikötő érdekében, a *Pestet és Budát összekötő*

híd építése gondolatát szorgalmazza, – s mind-
ezt egyszerre.

Lángoló lelkesedését aligha értené meg az ember másként, mint a reménytelen szerelmesnek a haza érdekében átváltott állandó izgalmát. Már a *Lánchíd* ügyében jelentést is tud tenni 1833-ban és hosszas, fanatikus munkálkodással eléri, hogy annak a kornak leghíresebb hídépítő mérnökei, a *Clark-testvérek* a terveket elkészítik. 1832-ben a vármegyéhez ír fel magyar *já-tékszin érdekében*, hogy az általa kiszemelt József-téren minél előbb emelkedjék a főváros állandó magyar színháza. 1838-ban alapítja a *Pesti Hengermalom Társulatot*, mely 3 év múlva működni is kezd. Ugyancsak 38-ban alapítja a *Magyar Lovaregyletet*, 40-ben pedig a *selyem-tenyésztés érdekében* írt könyvet és cikkeket.

Eközben szünet nélkül részt vesz a fárasztó politikai életben is, de mint független főrend, semmiféle párthoz nem csatlakozik. 1840-ben az egész ország ünnepelte, városok, vármegyék választják díszpolgárrá, gazdasági irodalmi működéséért aranytollat küldenek neki, Hont megye koronaőrnek is ajánlja az országgyűlésnél, de attól az időtől fogva (1840), mikor a politikai foglyokat, köztük *Kossuthot* is szabadon engedi Becs, fokozatosan ezek hódítják el Széchenyi népszerűséget.

1841-ben, a *Pesti Hírlap* alapításakor Kos-suth merészebb hangja szól a magyar néphez. Ez ellen írja Széchenyi 42-ben a *Kelet népét*, mely azóta is napjainkig egész hatalmas irodal-mat teremtett kettőjük vitája körül, de e könyv aggodalmait még a főrendek is túlzónak tart-ják.

Nem került el figyelmét az sem, hogy ha-

zánkban az *ősök tisztelete* külső jelekben alig nyilvánul meg és elhunyt nagyjaink teteme az ország legkülönbözőbb helyein nyugszik. Ezért fáradhatatlanul tevékeny agya már kidolgozza egy magyar Valhalla tervét, melyet ő, magacsinálta szóval „Üdvleldé”-nek nevez, hogy a Gellérthegyen majdan emelendő nemzeti *Pantheonban* kiválóságaink együtt nyugodjanak.

1845-ben mint a *közlekedési bizottmány* elnöke, első dolga a *Tisza-szabályozás* rendezése, aminek megvalósítására hosszas és nála mindenben szokásos alapos előtanulmányokat végzett az egész Tisza-mentén. Már 46-ban megkezdte a *budai Alagút* tervének kidolgozását és ezévből indítja útjára az *első balatoni hajót*. Kossuthék elleni éles támadása a 47-ben kiadott *Politikai programtöredékek*en látott világot, amiért az egyre népszerűbb Kossuth hívei végleg ellene fordulnak.

Ezután rohamléptekkel zúg el mindkét tábor felett a történelem vihara és Kossuth-Petőfi népe bízik a magyarság diadalában. Egy lapra teszi fel mindenét, nemzetünk jövőjét. Érthető, hogy ilyen forradalmi hangulatban *Széchenyi félti eddigi alkotásait s az országot*.

A 48-as első felelős minisztériumban betöltött miniszteri állásában sem sokáig bír dolgozni, a sok álmatlanság, aggódás, agyondolgozott szervezetének a szabadságharc izgalmaiban való túleröltetése annyira felőrölte idegzetét, hogy orvosa, Balogh Pál akad. tag javaslatára magánszanatóriumba kellett szállítani. Így is újabb izgalmat jelentett környezetének az a Dunába ugrási jelenete, mikor *Döbling felé* menet a betegszállító hajóról öngyilkossági kísérletet követett el. Csak 3 év múltán csillapodott any-

nyira lelkiállapota, hogy újra dolgozgatni kezd Döblingben, így már 1857-ben elkezdí *önismeret* c. kötetét, később Béla fiához ír kötetre való *Intelmet*, majd titkára, Tasner útján nyomdába adja *Hunniáját*, a *Pesti por és sárt*, stb.

Nagy szatírán dolgozik, de abbahagyja Bach rendőrminiszter elleni munkája írásáért, a híres *Blick* c. Londonban kinyomtatott kötete felkavarja ismét a világpolitikát, az egész külföldet Bécs ellen hangolja, Bachot megbuktatja, – de a 60-ban írt *Dysharmonie und Blindheit* miatt, melyben Albrecht főherceget is támadja, sőt magát a császárt is, lakásában házkutatást tartanak, úgyhogy ennek hatása alatt a végső tette határozza el magát, kétheti töprengés után: az április 7-ről 8-ra virradó éjjel agyonlövi magát.

Mindennél ékesebben szól *Arany János* halhatatlan ódája erről: Egy szó nyilallott a hazán keresztül...

Erdélyi szellem – székely lélek.

„Nekünk Mohács kell!” – Valahogy Ady Endre találta el leginkább, mi a titka annak, hogy a magyar közszellemet többnyire a külső hatalom elleni erőfeszítések serkentik fokozott működésre és népünket összetartásra. Az ugyan általános emberi tulajdonság, hogy jólétben, bőségben könnyen elpuhulunk és a nehezebb körülmények közt edződik az ember. Nos hát az ezeréves magyar sors itt Európa -közepén adott elég alkalmat az edződésre és különösképpen az erdélyi magyarságnak, székelységnek!

A vérzivataros XVI. század erdélyi magyarságának kényszerű önállósága korántsem az erdélyiek függetlenségi álmából fakadt, hanem egyenes következménye Mohácsnak és a Habsburgok hatalmi vágyainak.

Hősi nekirugaszkodások és véres elbukások, nagy álmok és teljesülhetetlen vágyak változtatják sűrűn egymást Erdély történelmében és mégis ezen a különös földön, e maroknyi keleti magyarságnak szellemiségében születik meg a világ első vallási békéje, éppen a vallások, rendek, osztályok és nemzetiségek közti véres kavargásból, mikor 1568-ban már ennyire le tudott higgadni az egymást tépő és addig szinte céltalanul egymást marcangoló magyarság.

Aki ez idő történelmében lapoz, megütődve látja ugyanazokat a neveket hol ezen, hol a má-

sik párton és leginkább talál Balassa Menyhértről szóló, első magyar színművünk kifejezése: „hittel való kereskedés”. Szegény János királynak, az utolsó magyar vérből való magyar királynak egyetlen hűséges embere volt, bajban tanácsadója, gyöngeségében akarata (mint Voinovich Géza írja *György barát* c. regényében): Martinuzzi Fráter György.

Az erdélyi törvénykönyv nem vaskos, ez a magyarság keveset tett írásba, akárcsak az angol, hiszen a sok rendelkezés csak ott szükséges, ahol az emberek nagyon rendetlen hajlamúak. Már pedig a rengeteg vérvesztés és az erdélyi magyar lelek sajátos összetétele, melyet alábbiakban elemzünk, sokkal jobban megszilárdította ezt a megpróbált népet, semhogy belpolitikai üzekedéssel, egymásra vadászással szórakozhatott volna. Igaz, hogy *Fráter György álma*, – tartós államot csinálni egy ilyen kis országból, *nem valósulhatott meg*, mégis három évszázadon át önmagát tudta vezetni az erdélyi magyarság.

Az ötszáz éve nagyobb tömegben Erdélyben letelepült, balkáni hazájukból menekült rumunok irodalma szívesen foglalkozik újabban az erdélyiség mibenlétével. Lírai és filozófiai elmélkedésekkel akarnák bizonyítani, hogy az erdélyiek különös lelkialkatát éppen ők alakították ilyenné. Pópa G. (*Pagina Literare* c. folyóirat 1935. évi 15. sz.) tudományos nagyképűséggel igyekszik ezt a tételt bizonyítani történelmi, földrajzi, szociológia és filozófiai fejtegetésekkel. Szinte kizárólagosan a maga fajtájának tulajdonít minden különleges erdélyi alkotást: várost, irodalmat, népművészetet egyaránt. Nevetséges volna még vitába is szállani, hiszen

a magyar és szász ősök sokszor megfordulnak azóta sírjukban ... Tulajdonképp ebből látható, hogy *egységes erdélyi lélek*, amolyan „keletisvájci” egyáltalán nincsen. Ami sajátos benne, azt a magyar-székely néplélek és történelem alkotta és legfeljebb az igaz, hogy az Erdélyben évszázadok óta kultúránk árnyékában élő nemzetiségek mások, mint ősi hazájukban élő rokonaik. A nyugati kultúra rajtunk, magyarokon keresztül hatotta át őket.

A szülőföld hatása kétségtelenül a legerősebb és ha egy magyarnak vagy másfajtajúnak már őse is ugyanazon havasok levegőjét szívtá, egyazon kutak és folyók vizét itta, némileg megértőbbé válik egymás iránt, de faji adottságait le nem vetheti soha.

A transylván gondolat megértése lehetetlen a magyar államalkotó készség, nemzeti létünk gyökereinek ismerete nélkül, még ha a közös táj roppant alakító erejét is odaszámítjuk az összetevők közé.

Egyetlen, hatalmas történelmi műhely Magyarország s Erdély legfőljebb kicsinyített, sűrített mása a nagy magyar hegy-völgy rendszernek. Sok tekintetben önálló földrajzi egység, ezért is lehetett önálló államisága három évszázadon át. Sajátos az erdélyi magyarság érzékenysége minden nagy művelődési korszak iránt, mindenkor a nyugati világító elmékkel találkoztak a mi gondolkodóink is. Főképpen azért, mert az erdélyiekre legnagyobb hatással a *székely néplélek* néhány hasznos tulajdonsága hatott: a gyors ítélőképesség, adott helyzethez való alkalmazkodás, humorérzék, találékonyság, igénytelenség.

Összefoglalom ezek alapján az *erdélyiség* (*transzylvanizmus*) főbb ismertető jegeit:

1. igen nagy része van e különös magyar lelkeség kialakulásában annak is, hogy míg Magyarországon csak a múlt század elején lett úrrá a magyar nyelv a törvényhozás és köz-igazgatás terén, – addig Erdélyben már a XVI. század közepén, Zápolya János király korában, *magyarul intézték Erdély népeinek sorát ...*

2. E népnek *fejlettebb a történelmi érzéke*, mint más magyarnak. Érthető is ez. Míg a széles alföldi városkákat egy nap alatt fölperzselte a tatár, török vagy labanc, addig a kőfallal kerített erdélyi nemesi udvarokat és templomokat kevésbé tudták feldúlni. Szinte minden háznak megvan ott a több évszázados története és nem ritka Székelyföldön vagy Kalotaszegen az olyan egyszerű parasztház sem, melynek szúrágta mestergerendáiról 3–4 évszázados mesterjegyek ne tűnének elő, ha letörüljük a port vagy a füstöt. Olyanok a magyarok Erdélyben, mint a régi freskók; ha lekopik felszínükről a kép, alatta mélyen ismét megtalálható. (Ebben kell hinnünk, bízunk ma is, midőn a nyelvüket, vallásukat vesztett, elidegenült mezőségi, dobokai, szilágysági szörványainkra gondolunk...)

3. *Erdély aranykorára* is kell gondolnunk, midőn a magyar lélek nagykorúvá érését fejtegetjük, s hogy miért éppen Erdély mentette át az egész magyarság számára a szabadság, függetlenség fogalmát?

Nagy fejedelmeink: a Báthoryak, Bocskai István és a nagyok közt is legnagyobb: Bethlen Gábor súlyt jelentettek egész Európa politikájá-

ban s ezidőkben vált Erdély a vallásszabadság védő kardjává. Habár önállósága idején sem alakult ki Erdélyben valamilyen Aranybulla-szerű alaptörvény, mindig *ösztönösen helyes alkotmányos érzeke volt* ott minden polgárnak és államférfiúnak. A fejedelem is voltaképp „első volt az egyenlők közt”.

Nem utolsó sorban alakította, ösztönözte az erdélyi lelkiséget s növelte önérzetét a valóságban köztük élő fejedelmi udvar, mely a nagyobb hazában Mátyással ért véget s azóta királyaink „császári” székhelyüket inkább kedvelték, mint a rebellisek fővárosát: Budavárát.

4. Igen fontos ismertető jegye a transylván léleknek a *vallási türelmesség, a lelkiismereti és gondclatszabadság*, (mellyel arra felé oly kevesen is szoktak visszaélni). Hol lehetne még másutt elképzelni olyan vallásfeletti szeretetet, mint Majláth, Ferenc József, Nagy Károly püspök Erdélyországában? Igaz viszont, hogy azidőben nagyon súlyos volt az Ég megpróbáltatása a magyarokon és „sub pondere ereseit páлма”, a közös elnyomatásban évig ér a szeretet lángja is...

5. Sosem volt és nem is lehetett Erdélyben akkora vagyoni- és jövedelem-különbség birtokos, iparos, kereskedő, tisztviselő stb. rétegekben, mint másutt. Ezért egységesebb is az erdélyi magyarok társadalma, mint bárhol másutt az országban, pl. a kóros gentry-szellemet sem ismerték. Nincsenek olyan foglalkozási, osztály-, vagy vagyoni különbségek, mint pl. a magyar szívnek nyugati kamarájában, a Dunántúlon. Erdély, e szív keleti kis része, bizony valahogy egységesebben lüktet...

Nem sokkal elhunya előtt hallottam egyszer Móricz Zsigmondtól, mennyire lelkesedett ezért az igaz magyar demokráciáért, amit szerte Erdély városain, falvain látott. Kemény János bárókkal, családjával együtt járta be a szomszédos falvakat és meghatotta, mily elemi erővel tudta magával sodorni őt és a falu főnemes urait az egyszerű paraszti ajkáról feljük szálló nótaszó.

6. Igen, a nótaszó, ez egyik legfontosabb öszszefogó erő! Egyik legerősebb kapcsa minden magyar népünknek, éljen vala a világ bármely zugában. Hallják is Erdélyben a bölcsőtől a sírig és mikor az iskoláskorban tovább fejlesztik székely tanítóink a zsenge gyermeklélekben a magyar ősi dalkincsek szeretetét, bizony mondom: minden hanggal az örök magyar Erdélybe építenek egy-egy követ!

7. Erdély az iskolák, ősi intézetek hazája, hol a nemes versenyben három magyar felekezet (és újabban negyediknek a luteránus is) jobbnál-jobb oktatással, nevelési módszerekkel ereszti szárnyra az erdélyi szellem, székely lélek hordozóit. Másként hogy értenénk meg, hogy az alig tízezres Székelyudvarhelynek éppen egytizede iskolás gyerek, három középiskola neveltje?

8. De nemcsak az egyházak és az iskola nevelik az egymás után jövő nemzedékeket, hanem a társadalmi kapcsolatok, egyesületek is. Nem kicsinyelhető le az sem, hogy a *legrégebb magyar biztosító szövetkezetet* is ott alapították, Kolozsvárott, éppen száz évvel ezelőtt! Mi más tehát a szövetkezés is, mint a tiszta erdélyiség melegágya? Az önnevelés eszköze, de egyben

igen hasznos eszköze, mert önszegélyezésre is szolgál.

Igen, az erdélyi magyarság iskolái, egyházzai s újabban gazdasági szövetkezeti is egész rajokban bocsátották ki az egységes, osztatlan magyar művelődés hordozóit: a szellemi élet jeleseit.

Hogy csak a legnagyobb teljesítményekről szóljak, az *egyetemes emberi pantheon* alakjairól, mindjárt a magvetés hőstét, első magyar lexikonunk mesterét idézzük emlékezetünkbe: *Apácai Cseri Jánost*, majd a két matematikai lángelmét: *Bólyaiékat* és a keleti tudományok úttörője, a japánoknál szentté avatott *Körösi Csorna Sándort*, első amerikai kutatónk: *Bölni Farkas Sándort* stb.

Ravasz László püspök, Bánffihunyad szülötte, mondta 1942 tavaszán az Erdélyi Férfiak Egyesületének „*Teleki Pál-Emlékelőadásai*” során, hogy „nagy szellemek kicsiny hazája ez a mi drága Erdélyünk...” és hogyha az érdekel, ki tudott e földön az Árpádok ragyogó világa megszűnte után kultúrállamot továbbra is fenntartani, akkor ismét két nagy erdélyi férfira gondolunk: *Hunyadi Mátyásra* és *Bethlen Gáborra!*

Ha azt kérdezzük, hogy népköltészetünk s általában a magyar *népművészet hol éri el a magasabb színvonalat*, időtálló értékeket alkotva, akkor is Keletre gondol mindenki: a székely balladákra, Kalotaszeg hímzéseire, faragványaira és az erdélyi hosszútornyú templomépítészetre, *Kós Károly* művészete fő-fő ihletőjére.

Egyébként az erdélyi szellemiség mibenlétének teljes kifejtése szinte lehetetlenség, hiszen

ahány ember, annyiféleképpen érzi, magyarázza.

Egy mindenesetre bizonyos, hogy *ilyenné* mi, magyarok alakítottuk, őseink elporlott csontjait hordta szét a havasok szele és velük, szellemükkel és valóságos testi maradványaikkal együtt él fűben, fában, emberi építkezésben és szellemi várainkban az, amit transylvánizmusnak mondanak.

Egy időben divattá, meg kell mondanunk, nagyon veszedelmes magyar irodalmi járványvá kezdett válni az úgynevezett *regionalizmus*, *a táj-lelkekre való esküdözés*. Nos, hát mi egy percig sem vagyunk és voltunk hívei semmiféle más lelkiségnek a Kárpátoktól övezett hazában, mint *az egységes, oszthatatlan magyar nemzet által kitermelt lelkiségnek*, mégis botor dolog lenne azt a 3–4 legfőbb vonást észre nem venni az egységes magyar szellemen, amely a maga összességében senkiben nem lehet meg. Meggyőződésem szerint ugyanis a *pannóniai hagyományok* egészen másként színezték a dunántúli magyar lelkét, mint a *felvidékiét* vagy az *erdélyi* magyarét a sajátos történeti és tájkülönbségekből adódó helyi behatások. Milyen más megint a nagy negyedik tájegység, az Alföld tempós életmenetében felnőtt nemzedékek gondolkozása.

Mindnyájan egy hazának gyermekei, egy édes anyanyelvű magyarok vagyunk cs mégis megérezzük az eszmecserék során, hogy *más íze van az erdélyi batul-almának mint a zamatos dunántúliaknak, stb. gyümölcsöknek is*. Egészen sajátos illata, zamata van tehát a föld terményein kívül a *szellem alkotásainak is*, és ez nem jelent elválasztást, sőt ellenkezőleg, egy-

másban a haza sokrétűségét adó eredetiséget kell keresnünk, megismernünk cs nem mint virtuskodó, bicskás legények, egymáson köszö-
rült nyelvvel, haraggal esküszünk a magunk különállóságára, hanem a magunk vélt jó-
tulajdonságaiból itt-ott átengedünk nagylelkűen a többi vidékek magyar népe számára is.

A hosszú évszázadokban megedzett és – fáj-
dalom – nagyrészen még most is *a megpró-
báltatások útját járó erdélyi magyarság* annyi-
féle jótulajdonságai mellett bizonyára szedett
föl emberi gyarlóságot is, mert sehol sincs
e földön tökéletes ember; de nagyjából a fenti
vonásokkal véltük kidomboríthatónak a sajátos
erdélyi szellemiség, mint jórészt székely indíték
képét.

Hídépítő székelyek.

Volt egyszer, hol nem volt egy kis baráti kör, amely 16 évvel ezelőtt hidat épített a szerteszakadt magyarok, világnézetek és országrészek között. De hosszú még annak sora, hogyan is jutunk el attól a Hídtól a mai magyar Hídig ... Mint keleti mesék csodahintája, úgy lendül most a képzelet e két lelki-híd között. Csupa erdélyi ifjú férfi ötlete és verejtékes munkája volt az a majdnem két évet megélt régi szemle, ahol a szétvált lelkek és világtájak olykor találkozhattak.

A nagy magyar szellemi folyamnak *erdélyi mellékfolyója* 1918 decemberétől, történelmünk egyik legszomorúbb hónapjától kezdve hosszú évekig elapadt, hogy aztán az 1930-as évektől kezdve annál bőségesebben áradjon az anyaország felé. Erdély sohasem különült el egészen a közös, egyetlen magyar lelkiségtől. Mint ahogyan nem volt egészen különálló felvidéki, dunántúli avagy alföldi lélek sem, úgy ilyen magában álló, *helyi* irodalom sem. Hazánkban afféle provencei szellem és nyelv el sem képzelhető. Egyetlen földrajzi és lelki, nemzeti egység a mi drága hazánk!

Az erdélyi irodalom az elszakított magyarok egyik legerősebb lelki páncélja volt. Gondviselészerű az a körülmény, hogy oly páratlan bőséggel buzgott föl az alkotók, költők ajkáról a magyar szó már e század elején, hogy Erdély

magyarjainak szinte *önállóan is* megélni tudó írói gárdája – valami történelmi előérzettől vezérelve – már 1916-ban ki merte mondani a decentralizálás szükségét. Egyelőre még vékonyka hangon, Sütő-Nagy László *Erdélyi Szemléje* akkor indult hasábjain, de már olyan figyelemreméltó tehetségek lírájának nemes hangjaitól kísérve, mint Reményik Sándor és a fiatal enyedi tanár: Áprily Lajos.

Az elszakadás első napjaiban már a kolozsvári *Ellenzék* című napilap, a híres függetlenségi párti képviselő, Bartha Miklós, bátor újságja ébresztgette tetszhalálából a magyarságot, hadipapíron, szegényes köntösben, csak afféle irodalmi mellékleteken. Ahogy lehetett... A mellékletet kezdetben Kuncz Aladár, utána Áprily szerkesztette. Az „Ellenzék” vezércikkeiből kiáltotta Krenner Miklós, Spectator álnéven Erdély magyarjainak, – mint Reményik-Végvári a titkon, kéziratban terjesztett verseiben –, hogy „maradni a végletekig!”

Nagyváradon két hetilap indult, a *Tavaszi és a Magyar Szó*, Tabéry Géza, illetőleg Zsolt Béla buzgalmából; körükből került ki egyik legjobb nő-írónk: Pálffyiné Gulácsy Irén, akinek hadirokkant férjét is az irodalomból kellett eltartania, lassú halódásában. Marosvásárhelyen a *Zord idő*, mint Kemény Zsigmond hagyományaitól szentelt város reá emlékeztető félhavi lapja fedezte föl Molter Károlyt, Nagy Emmát s még oly sok író. Kolozsvárott már 1920 őszén irodalmi versengés dül, nemes verseny, ami az egészséges vérkeringés jele, két folyóirat között: Benedek Elek *Napkelet*-je, a nyugatos és Bécsen keresztül, ú. n. emigrálásból Erdélybe került írók szemléje versengett a műalkotások

jóságában és szépségében a konzervatív *Pásztor-tűz-zel*, Reményik lapjával. Kolozsvárról küldi Végvári a nagyvilág magyarjaihoz, főleg a megszállott részek felé kétségbeesett riadóját, amivel a szülőföldre akart kötni mindenkit: *Eredj, ha tudsz...* Végvári szívettépő sikoltásai, gépirásban házról-házra terjesztett versei után már halkszavú bölcselő-kötete is jelent meg, valódi neve alatt. Ezt mi ifjú kolozsvári gimnazisták vittük szerteszét a városban, hogy ezer példányban hamar elfogyjon. *Jékey Aladár, Aprily Lajos, Tompa László* és *Olasz Lajos* verskötetei után az ifjabb hajtások is jelentkeznek az erdélyi irodalom terebélyes fáján: 11 zsenge ifjú költő áll össze Erdély különböző városaiból és elbeszélései, versei hatalmas kötetét Kolozsvár művelt magyarjai szinte órák alatt szétkapkodják. Közülök messzire az élre ugrik Tamási Áron, aki 1922 őszén néhány évre átruccant Amerikába, székely rokonokat keresni, – mintha csak a szomszédos faluba rándult volna át, komájához.

Nemcsak az erdélyi nagyobb városokban forgatják a tollat erre hívatottak, a magyarság élő lelkiismeretének hitvallói. Elő-előtörnek már falukból és kisvárosokból is örök értékeink: a Dés melletti Alsókosály adta *Bartalis Jánost*, aki „hegedüt tákol halvány fűszálakból és mint a magyar Walt Witmann, földszagú szabadverseivel hozott új szint és hangot világhódító drága magyar líránkba.

Udvarhely megye adta az ősi magyar hangú regény és színmű két nagy mesterét: *Tamási Áront* és *Nyíró' Józsefet*. Az újjászülető erdélyi magyarság lelkisége a kimeríthetetlen székely mondavilágban gyökerezik, hiszen a Firtost,

a Rika-erdőt, Budvárt senkise rabolhatta el tőlük. Ezért nincs ott keletje sosem a léha olvasmányoknak, semmiféle ponyvának. Legtöbb erdélyi származású írónkra éppen ezért jellemző az örök emberi lelkiismeret mellett a föld és a néplélek minden alkotása szeretete, mélységeinek kutatása, a minden más vidék magyarjainál erősebb történelmi öntudat.

Más magyaroknál jóval előbb apostolkodtak ott már az elhanyagolt magyar falukért, élükön az ezermester *Kós Károly*lyal, aki nemcsak lelki aléltságából, de szörnyű gazdasági elmaradottságából is már évtizedek óta rázogattja fel Kalotaszeg népét. *Benedek Elek*, az áldott emlékü nagy mesélő pedig 50 évi kemény munka után hazavágyott a fővárosból, a kényelemből s felnötteknek és gyermekeknek szerkesztett folyóiratokat Erdélyben, éveken át össze tudta tartani a kezdetben bizony nehezen összeszokó különböző korú és világnézetű írókaf, az 1926-ban alakult Erdélyi Helikon és *Szépírók Céh* keretében. Nem volt könnyű a kezdetben 28 főből álló s később szaporodó létszámú szellemi élhad, megannyi *külön rang* összehangolása ...

Pesten 1919-ben az *Új Nemzedék* közölte Végvári-versek s utána a többi napilap „átnyírásai” az erdélyi irodalmi lapokból az első fecskék a keletmagyarországi testvérek szellemi műhelyeiből. Tormay *Napkelet*-je mindjárt megindulásától kezdve, 1923-tól, állandó munkatársává választja *Gyallay Domokost*, *Kuncz Aladárt*, *Kacsó Sándort* és *Berde Máriát*. A külföld felől is figyelnek már az erdélyi különleges hangokra: a berlini *Voggenreiter-cég* adta ki elsőnek idegen nyelven az erdélyiek prózai és lírai gyűjteményes mintakötetét.

Csak az 1925–26-os években kezdenek a nagy fővárosi kiadók Erdély felé fordulni kincskereső érdeklődéssel s napjainkig immár hatalmas könyvtárra válót tettek közzé erdélyi íróktól, a fővárosi fejlettebb nyomdai készség és terjesztői szervezettség segítségével, – úgy, hogy igazában *innen* árasztották el az egész országot erdélyi s később felvidéki írók termékeivel.

Az első összefogó irodalmi folyóirat terve ismét csak néhány erdélyi ember fejében született meg. Éppen most múlt 18 esztendeje, hogy egy zimankós téli estén összeültünk néhányan, végzőfélben lévő egyetemi hallgatók s elhatároztuk, hogy személyes író-ismerőseinkkel együtt lapot szerkesztünk. Köztünk akkor egyesegyedül *Csanády György*, a Rádió mai rendezője volt író-ember, hát őt kértük a folyóirat irányítására, ő márkázta nevével címlapunkon ezt a határokon átnyúló, minden magyart összekapcsoló lapot. Ígértük, hogy legalább egy évig „összeadjuk” rá a pénzt, sovány kis hivatali keresményünkből vagy egyik-másiknak örökségéből ... Másfél évig ment is a dolog.

Hosszas töprengés után főszerkesztőnk, *Csanády* volt egyúttal a lap keresztapja is, ő vágta ki egyszer jókedvében: hát fiúk, legyen a lap neve HÍD; híd a szétszakadt pártok, lelkek között. Hajdú Dénes barátunk Csorna Jenőkével együtt szerzett nyomdát, lap-engedélyt, a Dénesnél kézben lévő származási okmányok alapján s így ő lett a mi „felelős szerkesztő urunk”. Jött aztán a körlevelezés, tömérdek bemutatkozó levél a fővárosi és erdélyi írókhoz. Volt is hamarosan foganatja.

Lapunk címében benne volt *iránya* is: az

időben, világnézetben s területileg szétszakadt magyarok közt, mint a művelt magyar szellemiség összekötő hídja, váltunk közvetítővé több mint másfél éven át, tisztos kimúlásunkig.

Költő-eszményünk *Végvári-Reményik* volt, aki a végvárak magyarjaiban már annyi éve tartotta a lelket és semminő szélsőség kétségbeesése felé nem engedte hullani a meggyötört magyarságot. Híre járta, hogy pusztá megjelenése valamelyik erdélyi vagy felvidéki város toll forgatói sorában fegyvelmező erejű volt és hogy fenkölt személye, papos, szelíd tekintete még az idegen cenzor tiszteletét is elérte olykor.

Hányszor imádkoztak, sóhajtották túl a trianoni határokon az ő sorait: „*Nagy magyar téiben – picike tüzek, lángotokban bízom...!*” Jelképei, sejtető szavai vagy a versek kettétört sorai épp annyit mondtak Erdély magyarjainak, mint a Bach-korszakban Tompa Mihály versei és a napilapoknak mind gyakrabban törölt hírei helyett visszamenekültek az örök költészet vigaszába, kivált a székely regényírás tiszta világába, újszerű és mégis örök szépségeibe. Ez volt az a kor, midőn – Reményik szavai szerint – „*legnagyobb tett a KÖLTŐ szava volt*”. Ebbe a szellemi diplomáciába építettük bele mi is szerény kis Hidunkat.

Akkoriban még Pesten ismeretlen, de ma csengő aranyat érő írói nevekkal kezdtük díszesen kiállított, egész kis kötetnyi havi szemlénket. Nyíró József és Tamási Áron diadalmas pályájának elején volt még, első novelláikat és Nyíró „Zsibói bölény” c. regénye bemutatófejezeteit mi hoztuk a magyar fővárosba. Kós Károly, az ezermester író és építész, friss szempontú, demokratikus művészet-szemléletű ta-

nulmányai mellett egy teljes regényét adta közlésre, a kalotaszegi tárgyú *Varjú nemzetséget*, amelyet becsülettel végig is adtunk, folytatásokban, a mester eredeti fametszetei kíséretében.

Makkai Sándor, akkor kolozsvári református püspök könyvéből, az Adyt és költészetét rehabilitáló „Magyar fa sorsá”-ból közöltünk részleteket, még a kötet megjelenése előtt. Nem kis bátorság kellett akkor ehhez. *Szentimrey Jenő*, a finomszavú költő szerény volt, nem önmagából adott, nem a verseiből, hanem Erdély íróinak rövid életrajzaival tette teljessé bemutatkozásunkat. *Paál Árpád*, egykori bukaresti székely-követünk, ma Nagyvárad képviselője, rendkívül messzetekintő nemzetgazdasági és kultúrpolitikai cikkeket adott, *Szabó Mária* és *Gulácsy Irén* elbeszéléseket, könyv-ismertetések.

A költők hosszú sorát *Tompa László*, a legszékelyebb poéta nyitotta meg fáját imádó és serkentő, felébresztő verseivel; *Finta Zoltán* és *Kacsó Sándor*, *Bartalis János* versei mellett az egykori HÍD fedezte föl a már elhunyt *ifjú Dsida Jenő* és *Sípos Domokos* költészetének örök szépségeit. Itt hagyott már minket atyai jóakarónk és tanácsadónk, Benedek Elek is, Erdély drágaszívű mesemondója, áldott legyen a kisbaconi temető, ahol örökké álmodozhat fajtájáról, tündéreiből...

Minden számban volt néhány műmelléklet is. A hazuról vizsgákra és menzára kapott pénzek többször vándoroltak a klisé-s gyárba, mint saját céljainkra. Lépést tartottunk a főváros képző- és zeneművészeti eseményeivel, de legkivált a számonként közölt 7–8 mélynyomású,

egészoldalas kép okozott gondot. És mindig kiizzadtuk a reávalót.

Harmadik számunkat, 1927 tavaszán, *Móricz Zsigmond* 25 éves írói ünnepélyére adtuk ki. Most már bevallhatjuk, nem kell félni egyetemi fölötteseinktől a „destruktív” jelzők miatt, bizony előbújhatunk nagy titkunkkal, hogy az egész Móricz-jubíleum terve ott született meg a HÍD baráti körében, magunk is rendeztük az egészet, a hársfautcai diákszálló segítségével, ezer tagú ifjú rendezőgárdával, filléres diákjegyekkel ...

Ebben a Móricz Zsigmond-számban az ünnepelten kívül *Rudnay Béla* művészeti úttörő cikke jelent meg, azután *Kodály Zoltán* ösmagyar-zenei tanulmánya, *Kosztolányi Dezső* egyik eredeti, nekünk szánt verse és az egész Erdély hódolata a „Tündérkert” mestere előtt, – írónak tolmácsolásában. Ezt a ma már irodalmi ritkaságnak számító füzetet mindenki kezébe kapta a zeneakadémia nagytermében, ünnepségünkön.

Első szavunkra a HÍD pesti pilléréhez állott *Ravasz László* és *Jancsó Benedek*; mint székely emberek és tudósok, írók egyaránt megérezték jó szándékunkat. De más tájak szülöttei is észrevették: *Juhász Gyula*, *Szabó Lőrinc* és *Erdélyi József* versei mellett már *Féja Géza* szerető szavát, ismertetéseit és *Németh Antal* úttörő dramaturgiai tanulmányait is közölhattük. *Felvidékről* állandó munkatársunk lett *Mécs László*, *Darkó István*, *Rácz Pál*, *Győry Dezső* és *Tamás Mihály*, a *Bácskából* pedig *Fekete Lajos*, rendkívül művelt, melegsavú költő. *Párizsi* magyar véreink felé az összekötő munkát

Ajtay Miklós vállalta, *Amerikában* pedig Reményi József volt szerkesztőtársunk.

Megkíséreltük az oláh és magyar lélek közti költői hídverést is: Eminescu és Goga legjobb verseit közöltük *Berde Mária* és mások remek fordításában. Minden könyvbírálatunk és tárlatismertetésünk egy-egy kis önálló cikk volt, tanulmányba illő. Film- és színház-rovatunk éppúgy nem engedte soraiba a jól fizetett reklámok hangját, mint ahogy hirdetési rovatunk híján, – fájdalom, magunk kárán kellett látnunk –, a fogpaszták és egyéb irodalmiatlan dolgok dobraverésétől is tartózkodtunk. *Túlságosan naiv és hívő volt* még ez a kis gárdánk ahhoz, semhogy azt higgye: Magyarországon nem lehet még mindig üzletesdi nélkül *tiszta* művészetet hirdetni. Igenis, mi bízunk a költészet varázslatában, az emberekben is, pusztán csak ott volt a hiba, hogy zajosak, hírverők nem voltunk és így az állandó előfizetők száma alighogy elérte az ezret, hamarosan zuhanni is kezdett. Elvitt minket is annak a kornak a lapjaira jellemző „gyermekbetegség”, a tiszta, naiv hitünkben kellett elvéreznünk...

De magvetők voltunk, utánunk nőtön-nő a vetés s nem baj, hogyha az aratás másoké is: az ügyeseké, a szervezni tudó üzletembereké! „A baj-látott népnek győznie kell”, hirdeti Tamás Áron egyik Híd-béli cikkében, az „*Új magyar meseországban*”. És ez volt akkor is, most is egyetlen célunk: fajtánk, népünk diadala most és mindörökké!

Alig telt el két esztendő, újból összeálltak a világnézetek szakadékai fölött ismét HÍD-at csináló írók, falukutatók és ugyanaz a kiváló magyar író, aki mostani, immár harmadik

HÍD-at, a nagytekintélyű folyóiratot, szerkeszti és szervezi, Zilahy Lajos hívta életre az egykori Márciusi Front fiataljaival együtt ezt a politikai megújulást és gondolatébresztő, irodalmi megújulást ígérő folyóiratot.

Az a második számú szellemi palló-építés sem volt tartós, *kifogták a szelet* a hivatalos körök a vitorlákból és lassanként kormányprogrammá vált amit forradalomnak hittek az álmodozók.

Mégis csak oda kellett visszatérniök az új híd-építő mestereknek, ahol 16 évvel ezelőtt megállapodtunk, néhányan hívök és naiv székely ifjak, vagyis a *napi politikától teljesen mentes művészi és magasrendű irodalmi laphoz*. Olyan laphoz, amely hisz még az *emberiség örök eszményeiben*, amely nem *válaszfalakat* keres magyar és magyar között, hanem összekötő pallót a messzikerült lelkek közt, vastagabb gerendát vagy éppen erős vashidat a megátalkodott ellenségek partja fölött. Amelyiken mint csoda-hídon átjárhatunk egymáshoz, az elbukónak megfoghatjuk a kezét, a kételkedőt erősbitjük hitében és megbocsátunk az ellenünk vétetteknek...

Magyarokkal népesedjenek be országrészeink!

(„A felelősséget nem a feljebbvalókkal, hanem a **nemzettel** szemben kell mindenkinek átéreznie.”

Teleki.)

A trianoni béketárgyalásra készült Teleki Pál-féle térkép lakatlan foltjai ijesztő jelek ma is, akárcsak a nem-magyarok által lakott részek színfoltjai is. Minden hazafinak forró vágya e területeknek magyarok által való benépesítése!

Pusztá számok egy népről sem mondanak el mindent, hiszen kis lélekszámú országok is képesek csodálatos teljesítményekre hazájuk és az egyetemes emberi művelődés érdekében. Mégis, vitán felül áll, hogy egy nép megerősödéséhez, függetlensége megőrzéséhez legbiztosabb alap az önálló családi tűzhelyek szaporodása, a minél több gyermek! Ki kell irtanunk különösen a *középosztályból* s egyre szaporodó *egykés falvainkból* azt a veszedelmes divatot, hogy lesajnálják a sok-gyermekes családot és munkaszerződésnél, lakások kiadásánál még mindig ezeket mellőzik. Csak kemény bírói ítéletekkel, megbélyegzéssel lehetne úgy javítani a beteges közszellemen, hogy a sokgyermekes embert érő hátrányról a sajtó állandó rovatban adjon hírt, a *gyermek-üldöző főnökök nevének kiemelésével*. Előléptetéseknél a rátermettség mellett ez a nemzeti kötelesség is jöjjön te-

kintetbe már! Sajnos, még mindig nem érzi át a magyarság a szaporodás hatalmas erejét, akarat- és gondolatmozgató csodáját a család levegőjének, pedig hát a nagyobb gyermekáldás mindenkit nagyobb felelősségre ébreszt, új ötletekre késztet és vállalkozó kedvét fokozza. "A valláserkölcsi háttérről ne is szóljunk ...

Ha szaporodik egy nép, magától következik az is, hogy több házat és utat, iskolát, várost és közlekedési eszközt kell építeni. Magával sodorja az egész gazdasági életet ez a sok közmű, fejlődik az ipar és kereskedelem s főképpen az ezeréves *szent magyar határt védelmező honvédségnek lesz egyre több utánpótlása!*

A mindig kételkedők, aggályosak felhördülnek: hiszen *véges a föld* és az ipari tőke ereje is, hová lehet majd elhelyezni a szaporodó új nemzedéket¹? Először is: hazánk népsűrűsége még annyira messze van a nagy nyugati államokétól, hogy a mainak legalább kétszeresét kell, hogy eltartsa a magyar föld és ipar! Csupán a termőterületek fokozásával – igaz – nem lehet fokozni a termelést végtelenségig, de a *munka fokozásával, minőségi javításával és tanultabb formájával* meg lehet sokszorozni a nemzeti jövedelmet.

A szellemiség és az izmok ereje szinte végtelenségig fokozható. Nem eszményünk a látástól vakulásig, józan beosztás nélkül dolgozó ember. Sok-sok milliónyi nemzeti érték pusztul el évente a tökéletlenül végzett mezei, ipari vagy szellemi munka révén. *Tudatlanság, közöny,* vagy éppen bűnös, henye nemtörődomség és legtöbbször irányítás nélküli kapkodás az oka e nagy mulasztásnak. Minden fejlődésnek, javulásnak alapja a nép nevelése, de – Teleki bölcs

szavai szerint – „*a nemzetet csak igazmondással lehet nevelni!*”

Az ország erősödésének természetes alapja a *minél teljesebb magyar család*, melynek érdekében a felelős államférfiak már évek óta minden lehetőt elkövetnek. A Zöldkeresztes intézménynek, Johan Béla államtitkár által életrehívott legfőbb népegészségügyi nevelőszervünknek szerepe mellett hasonló nagyjelentőségű a Bonczos Miklós-féle Nép- és Családvédelmi Alap (ONCsA) működése, annál is inkább, mert egyre növekvő adótételekből, ily címen beszédett fillérekből tartjuk fenn. Csak az eltelt három évben közel negyedmilliárd pengőt (igen, bármily hihetetlen is: 250 milliót) fordítottunk házassági kölcsönökre, házépítésekre és segélyekre.

A nagy Prohászka püspök tanította: „...az alkotáshoz csendes és szerető erők kelleneek. – így épül a tölgy a júniusi melegben; így a sziklarétegek az óceán mélyén; így a társadalom a család békéjében; így a nagy gondolat, a tudás és a művészet a lélek szentélyében”, így épülnek fajtánkat erősítő intézményeink is, hála a magyarságért önzetlenül küzdő államvezetőknek ... *Amde nem szabad mindent adóktól, államtól várnunk*, maga a társadalom még többet tehetne, jobb és gyermekvaróbb közszellem kifejlésztésével, mert bizony ma még nagyon sok az akadálya a gyermek kívánásának, még ifjú házaspároknál is! így a szórakozás, ruházkodás utáni vágy, kényelmesség, vagyongyűjtő szenvedély és főként a *magyar öntudat hiánya*, a hazáért és fajtánk jövőjéért való aggodás hiánya. Egyre többen vannak, akik többet gondolnak bálra, mozira,

mint a HAZÁRA, amiből a liberális korban egészen iskolás fogalom vált...

Prohászka tanítja azt is, hogy *hívő és szociális magyarság* kell a megújuláshoz, sőt pusztá fönnmaradásunkhoz is. Tehát figyeljünk csak: *nem szocialista* (bármily előjelű szoc), de *szociális* magyarság, ami szerintem *osztályok fölötti társadalmasodást* jelent, egymás marása és irigylése helyett összefogást. Csak ilyen társadalom képes áthangelődni Isten, Haza és Család fogalmainak tökéletes megbecsülésére, mert bizony ettől még igen távol vagyunk, feleim...

Nem lehet elég sokszor hangsúlyozni: milyen szaporák a köröttünk élő népek! Csak két adat: *évente minden két magyar gyermek születésére 3–3 szerb és román esik*, a távolabbi orosz szaporodás pedig éppen a kétszerese a miénknek! Természetes szaporodásunk tekintetében ijesztően lemaradunk a környező idegen fajú néptengerben, bár az életben maradottak számán javít a mi fejlettebb nép- és gyermekvédelmünk (t. i. ezekénél fejlettebb, de még messzire van a szükséges mértéktől!). Egy kiváló német statisztikus, Haufe szerint, az utóbbi években e népek *születési aránya* is romlott, pl. a románok 20 évvel ezelőtti 42 ezrelékes aránya immár 25-re csökkent, mellyel azonban még messzire előttünk vannak (17). A tiszta szaporodás tekintetében már jobb a kilátásunk, mert ez 7 ezrelék nálunk, a románság 9 ezrelékéhez tehát közel jár.

A Duna-völgyben most kb. 13 millió román és 12 millió délszláv él (szerb, horvát, szlovén stb.) a *12 milliányi színmagyar mellett*. Ha megmaradunk a mostani 7 ezrelékes szaporodásunknál, akkor 50 év múlva kétszer annyi lesz

e két szomszéd népfaj száma, mint a miénk, illetve együtt négyszeresünkre mennének. Ijesztő, akárcsak Ádámnak a Lucifer-mutatta sorsképek ...

Székely büszkeség.

Igen, méltán lehet büszke a székelység, hogy sűrű falvaiban és kis városkaiban gyakori a 8–10 gyermekes család s hogy ezért olyan egészséges, demokratikus (a szó nemes értelmében) az egész közéletük: mert a legtöbb családban együtt ül a szülők asztalánál egy-egy vakáción a pap, tanár vagy vállalkozó mérnök, iparos, földműves fiú, szép számú apróságaival.

A statisztika tudománya szerint egész hazánkban a *székelység vezet szaporodásával*, még pedig 1942-ben Csík megye, a 12 ezrelékes tiszta szaporodásával, utána mindjárt Maros-Torda következett 11 ezrelékkal, majd Udvarhely és Háromszék megyék 10–10 ezrelékes szaporodással. A magyarságot tehát a nagyobb apadástól éppen a maroknyi székely nép menti meg, ha országos átlagunk ezután is oly csekély, a 7 ezrelék körül kullog.

Mi az oka a magyarság elmaradt születésének? Kétségtelenül a lelkeken rágódó bacillus, mert a megfigyelés azt mutatja, hogy a gyermek akarásának *inkább akadálya* – nem baj, ha ismételjük e tételt! – a vagyongyűjtés láza, a cifrázkodás, léha szórakozás, kényelem, semmint a nyomorúság. Hiszen éppen a kistisztviselők, nincstelen napszámosok és munkások a legszaporóbbak! Nem segít hát más, mint a *lelki megújulás*, Krisztus követése, a gyermek kívánása!

Jól jegyezzük meg, hogy az átlagos évi 150.000 újszülöttel szemben közel 180.000 magzatot ölnek meg hazánkban a pénzsóvár, lelketlen bábák és orvosok, közel 2.000 magyar anyával együtt! Itt csak drákói ítékezés, pellengér és akasztófa segíthet.

Egészségtelen az orvosok számának eloszlása a főváros és a vidék, legfőképpen pedig Erdély részei között, hiszen hogy kívánhatunk népszaporodást, nevelést, a csecsemőhalandóság apadását, hogyha hazánk legmagyarabb és legszaporább megyéjében, *Csikországban 3700 lakosra jut egy orvos, míg országos átlagban 1100-ra jutott egy orvos és Budapesten 132 főre?* Nincs meg az orvosokban sem az igénytelenséget, áldozatot vállalni tudó hazafiság, hogy Erdélyt így parlagon hagyják és évek óta vár 30 erdélyi körorvosi állás betöltésre, pályázóra..,

Mi[^]rt kell a fővárosnak több mint 5.000 orvos, tehát az ország orvosainak éppen egyharmada! A székelység nem érdemelne meg egy kis szeretetet az ifjú orvosnemzedéktől?

A székely szaporaság közmondásos volt már a régi békeidőkben is, de ugyanekkor a liberális kivándorlási politika elnézte, hogy a világ minden tájára elvándoroljon „népfölöslegünk” (mintha szabad lenne ilyen még csak ki is ejteni a szánon!). Nem volt elég aztán a világháborús vérveszteség és a sok ezer elmaradt házasság, születés!

A hősi halottak aránya a Székelyföldön 37 ezrelék volt. holott az országos átlag 28 s már ezzel is *vezettünk a földkerekség minden népe között!* Majd jött a 22 éves idegen megszállás, újabb elvándorlásokkal és a lelki elnyomatás miatt csökkenő születések korszakával.

Csak amikor a jövőben való bizakodás reménye töltötte el őket, már a Felvidék egy részének hazatértek, 1938 őszén felragyogtak a székely apák és anyák szemei, felbuzdult az életakaruk, gyermek-kívánásuk egészséges ösztöne, úgyhogy már 1939 ősztől kezdve rohamosan javult az újszülöttek száma a drága Székelyföldön. A boldog hazatérés utáni évben, 1941 nyarán pedig kétharmadával nőtt a székely keresztelés ...

Jól látják a felelős államvezetők, hogy ez; a drága székely vér nem lehet továbbra is idegen gyarak és bányák tölteléke és ha lehet szó egyáltalán túlszűfoltásról, népfölöslegről a Székelyföldön, akkor azon segíteni nem kívándorlással, hanem a közeli nemzetiségi és lakatlan területeken való telepítéssel lehet. Bámulatós bölcseséggel immár Szatmárban ki is próbálta kormányunk 150 gyergyói székely család letelepítését. A jövőbeli tervek szerint oly széles sáv kell, hogy összekösse a Székelyföldet az anyaországgal, hogy abból további természetes kirajzások töltsék, erősítsék felfelé Szilágy, Szolnok-Doboka, Beszterce-Naszód, Kolozs és Bihar megyék idegen színfoltjait. Szórványos telepítés rosszabb a semminél, csak a hazai földjéhez hasonló környezet varázsolása és *nagyobb, kalákás szomszédság* kialakítása adja meg azt az életkedvet a székelyeknek, ami nélkül nem lehet építő, fajerősítő munkát várni tőle.

A csíksomlyói Mária-napi búcsún mondta a hazatérés első fordulóján Lukács páter: „A korhadni kezdő törzset a fenyőillatok hazájának nemes gallyával oltuk be!” A székelynek nem gyámkodás, munkanélküli segély kell,

hanem az új honfoglalásban irányító, parancsoló és egyúttal szerető magyar szív, *az ország szívéből*. Olykor talán ok nélkül ingerült, bizalmatlan is akad a székelyek közt, a messziről közejük jött közigazgatási emberek iránt, de meg kell érteniök ezeknek is: a történelemnek háromszor 7 szűk esztendejét átvészelt maroknyi székelység, a maga 500 kis falujában, 15.000 négyzetkilométernyi görbe országában egyszerre mindenhol maga akarna parancsolni és nehezen szokja meg a háborús bajokat is, anynyi súlyos év után, 1916 óta ...

Aki a székellyel foglalkozik, akár mint orvos, tisztviselő, üzletember vagy tanár, pap, katona, előbb türelemmel férkőzzék e nép lelke közelébe, osztozzék örömeiben és bánatában, mindennapos bibijében s főleg az egyes falvak évszázados hagyományait tisztelje, ismerje meg. Legyen tehát igazi testvére és nevelője a szegénységben maradt székelyeknek, különösképpen a közigazgatás embere, akinek tekintélyt, rendet is kell vaskézzel tartania, de egyúttal szeretettel lehajolni a csavaros eszű góbékhoz és eszüket ráirányítani a leghatalmasabb eszményre: *a magyar állam érdekeire!*

Oly sok a lehetőség a tömeg-nevelésre is, ott a rádió, levante-képzés, sok népfőiskola, tömerek hazafias és vallásos egylet előadásai, ezekbe is be kell kapcsolódnia mindenkinek, aki a nép közt él. Nincs ma idő a kvaterkázásra, sportszerű szórakozásra. Ma kétszeresen elvárja a haza minden magyartól, kivált a Székelyföldön, hogy a föld és fajtánk sorskérdéseivel foglalkozzék, tiszta képe legyen helyzetünkről és főképpen megbecsülje és becsültesse hivatásában, állásában a sokgyermek gondolatát!

Ezzel tartozunk hazánknak, a keresztény Európának is. Erre tanított a *Legnagyobb Magyar: Széchenyi* is, hogy érezze át minden magyar valamennyi magyar testvér örömét, bánatát és hogy ne legyen ebben az országban senki kenyér cs fedél nélkül. Akkor felvirágzunk, akkor megvalósul a legszebb magyar álom: családonként legalább 4–5 gyermek!

Látogatás a honvéd orthopéd kórházban a Margitszigeten.

A magyarság legdrágább kincse a hősök élete, vére. Ha szívünk nem sugallaná, akkor eszméltessen rá kormányzó urunk Szent István-ná pi parancsa. Az ország legszebb hadikórházában, a gyönyörű Margitszigeten tett látogatást a szerző. A nemrégiben már szentté avatott királyleány csodálatos szigetén alig ismerünk rá a tavalyelőtt még káprázatos táncestély színhelyére: a Magyar Atlétikai Klub hatalmas székházára. A márvány folyosókon, társalgókban és tánctermekekben most 120 hős időz. Tábori ágyaikon kevés a rangjelzés: a föld vagy ipari élet egyszerű polgárainak serege fekszik a fényes klubházban, akik az orosz fronton veszítették el kezüket, lábukat a keresztyénség és hazánk védelmében. És most itt várják a felgyógyulást, művégtagjuk elkészülését. De egy sem tölti idejét dologtalanul az üdülőben. Sajgó Győző orvosezredes és helyettese, Urbányi Jenő őrnagy, az ismert nevű orthopéd sebész minden erejével azon van, hogy a béna, csonkolt katonáknak ne csak művégtagot, hanem új életkedvet is adjon, emelje általános műveltségét és szakmájában szélesítse régi ismereteit. Sok honvéd a kezelés alatt önként beiratkozott az ezüstkalászos gazdananfolyamra. Nem csoda, hiszen túlnyomó számban kisgazdák, sőt a tisztek egyrésze is birtokos. A földművelésügyi miniszté-

rium kiküldöttje: dr. Vass András m. kir. gazd. tanár, Kolozsvár szülötte, szervezte meg egymásutánként tanfolyamát. A mostanin tíz tiszt és negyvenegy közlegény tanul, hogy a meglevő földecskéjén, vagy a kiosztandó vitézi birtokon szakszerűen tudja irányítani családját, vagy más segítőit és a könnyebb munkákat múltábal, műkézzel maga is elvégezhesse. A tanfolyamnak tizenöt tantárgya van. de a vezető tanár szerint tizenhatodik a tréfálkozás, hogy könnyebben fogion a deresedő honvédkoponya. Magukat „*hadiséruáltaknak*” nevezik, de ezen és az ipari tanfolyamokon is azért kívánják kiképzésüket, hogy az életbe egész emberként térjenek vissza, ne szánakozzék rajtuk senki!

Érdekes, hogy a hadikórházakban sehol sem látunk mankót. A modern kezelés nem engedi, hogy a könyököt, hónaljat fölsebezze a szegényes mankó, hanem ú. n. *járófát* adnak kezükbe, mely a vállat nem görbíti és az egész kart izmosítja.

Vass tanár úr végigvezet az egyszerű tantermen, melyben rajzórákat is szoktak tartani, sőt vasárnap istentiszteletet is. Mily pompásan megfér az egykori társalgó végében az oltár és jobb sarkában, függöny mögött az Úr asztala. Felváltva tartanak misét és protestáns istentiszteleteket. Kérdésekre elmondja a gazdasági tanár, hogy hetenként egyszer gyakorlati oktatás is van egy közeli birtokon és erről pár sorban mindenki beszámol saját *Gazdakörükben*. Mert ilyen is van! A júniusban vizsgázottak közül egyesek beiratkoztak a gödöllői egy éves baromfityenyésztő iskolába, ahonnét oklevelükkel állami telepfelügyelői altiszti szolgálatba jutnak. Többen a nyáron megkapták vitézi föld-

jüket is. A művégtaggal hazakerültek közül sokan lettek gazdasági előljárók községükben.

Az ipari osztályon tíz-tíz honvéd tanul asztalos, lakatos és villanyszerelő mesterséget, vagy képezi át magát csonkolt végtagjával. A kórházban van *iparművészeti osztály* is, külön barakban. Beszéltem egy sugárzó kedvű fiatal művésznővel: Mokcsayné Szilágyi Máriával, aki teljesen önzetlenül irányítja két éve a kerámia iránt érdeklődőket. Jelenleg tizennyolc növendéke van, köztük deresfejű parasztemberek, kiknek soha mintázófa nem volt a kezükben cs most szebbnél-szebb kancsók, kulacsok, szobrocskák sorozatát készítik. Egy félkarú ruszin honvéd sablonkészítést tanult és tucatjával önti gipszbe a sikerültebb alakzatokat bajtársai keze alá, hogy azok díszítsék, festegessék. Ne higyjük, hogy valami kezdetleges ákombákomok ezek a díszek! A legigényesebb vásárlót is kielégítik. Külön pénztáruk van a kerámiai osztályon és testvéri egyetértéssel számolnak el egymásnak bevételükről. Nemrég maguk fizettek ki agyag-égető kemencéjük kibővítésére 1.500 P-t. Ketten már fazekassegédi minősítést kaptak, tehát a hadikórház komoly megélhetést biztosít nekik. A vállalatok közül a Hangya az egyetlen, mely nagy összeggel támogatja iparművészeti osztályukat. Pohárfestészet céljára hatalmas toronnyal új égető kemencét építtetett a kórház udvarán. A díszítmények eredetisége tükrözi vissza azt az igaz magyar lelket, mely az oktató úrhölgy minden szavából árad felénk és jólesik látni a mintázó állványokon a kalotaszegi eredetű Gergely János tanár díszítőmotívumfüzetét.

Végül megemlítem, hogy találkoztam a hős honvédek Kilián nevű sportoktatójával, aki izomregeneráló tornára tanítja a csonkolt katonákat. Atlétikát, úszást, kerékpározást és labdarúgást űzhet jókedvvel bármelyikük a klubház szomszédságában levő gyönyörű MAC-pályán és arrébb a Nemzeti Sportuszodában. Nemrég a hadikórházak csapatai egymásközt mérköztek és a margitszigetiek 2:0 győzelmük után úgy hemperegtek örömben a selymes fűben, mint a gyermekek.

Az első meghatódáson már túl vagyunk mi, szerencsés épkézlábúak, de nem elég időnként elérzékenyülve a hős honvédekről szónokolni vagy olvasni, hanem állandó, igaz magyar testvéri érdeklődés kell, hogy kísérje őket az életbe visszakerülésük után is. Legyünk segítségükre üzletükben, hivatalukban vagy szántóföldjükön: nehogy még egyszer kolduló, gyufát áruló, csonka honvédek legyenek hazánkban! Emlékezzünk mindig az 1920-as idők álkeresztény képére: a nyomorgó, béna honvédekre. Nagy lépés történik a kormányzói kézirat óta, hiszen a földhözjuttatás terén a hősokeket és méltó leszármazottait intézményesen előnyben részesítik s a szeptember 4-i kormányrendelet a *gazdasági élei egész területén előmozdítja a hősök önállósítását*. Állami monopóliumokat elsősorban nekik adunk. Magas hivatalából vitéz Gyulay Tibor, a magyar főváros kereskedelmi és iparkamarájának miniszteri biztosa emelje fel szavát a kellően kiképzett hadirokkantoknak az iparban és kereskedelemben való megsegítése érdekében. Az önállósítási alap, a keresztény hitelakció, kisipari segélyezés és a gyáriparban az ipari munkaszervezés intézményesen tudja biztosítani

sok ezer hadisérült jövőjét. De ott van még a színházak, mozik engedélye is.

Nem volna teljes beszámolónk, hogyha nem emlékeznénk meg az *áldozatos lelkű vöröskeresztes ápolónőkről* is. Nincs az a cinikus ember, akit meg ne hatna az egyszerű bakákkal bajlódó magyar nők munkája. A hadsereg, a közönség és különösen ezek a nagylelkű hölgyek tudják együttműködésükkel elérni, hogy hadikórházaink mintaserüek. *Kétségtelenül hazánk legszebb honvéd sebész-kórháza a margitszigeti; ennek a legmagasabb helyről történt megállapítása, midőn Legfőbb Hadurunk meglátogatta a szigeten üdülő 120 magyar hőst.*

Az erdélyi magyarság kérvéntizedes gazdasági elnyomatása.

„Minket csak a zsarnokság fenyegetése fűz szorosan egymáshoz...”

(Gróf Mikó Imre szavai 1846-ból.)

Trianonban Romániához csatolt országrészeink, 23 vármegyénk területe 102,552 négyzetkilométer volt, egész „Nagyrománia” területének 35%-a, több, mint öt és félmillió lélekkel, az egész lakosság 31%-ával.

Mielőtt fajtánknak e nehéz két évtized alatti elnyomatását, mindennapi betevő falatjáért folytatott küzdelmeit vázolnám, eszünkbe idézem Erdély népmozgalmának két igen fontos, adalékát.

Egyik a *régebbi időkből kiabál* felénk, mai könnyen felejtő magyarokhoz, *másik pedig a megszálló idegenek statisztikai ferdítéseire* kíván rámutatni. Ezek ismerete nélkül ugyanis nem lehet tárgykörünket áttekinteni. Körtörténet nélkül semmiféle betegség nem kezelhető ...

Mátyás király halálakor, tehát 454 évvel ezelőtt Hazánk földjén a *színmagyarság* a lakoságnak több, mint négyötöd része volt, Erdélyben pedig a 70%-os magyar többséggel szemben még csak 25% rumuny jobbágy élt; ámde 200 év multán, az 1700-as évek elején Magyarország lakosságának alig 40%-ára esett a török-osztráklabanc háborúkban *elvértett magyarság* számának aránya, Erdély területét pedig már több, mint felerészben lepte el a bojár urainak elnyo-

mása és a törökök hadai elől hozzánk menekült idegen, balkáni pásztornép!

Mai Csonkahazánk lakosságának újra négyötöde vallja magát szívvel-lélekkel magyarnak, Erdély visszatért részein pedig 54%. A többi megoszlik itt a rumán, szász-sváb, cionista zsidó és más vegyes fajták között. Az ország összes lakóinak 6%-a vallotta magát a legutóbbi népszámláláskor németnek, 2%-a szlováknak, 3%-a ruténnak, 2%-a délszlávnak és 7%-a *románnak*.

A múlt és jelen nemzetiségi képe után lássuk hát a tényferdítési adalékot. Közismert tény, hogy a Trianonban *hazánk keleti harmad-részével* megajándékozott ország urai nem tartottak népszámlálást berendezkedésük első év-tizedében. Lelkiismeretük nem engedte, hogy a gyanított nagy „kisebbségi” számok miatt a világ statisztikusainak vádját fejükre zúdítsák. Csak 1930-ban tették közzé az addig már jócskán megapasztott kisebbségek számadatait, de a következő agyafúrt ferdítésekkel, hogy főképpen *a magyarok számát minél alacsonyabbra tehessek*:

szerintük Erdély és a többi megszállt rész magyarságának száma 1,353,276 lett volna etnológiai alapon, holott egy másik rovatban, *az anyanyelvi kimutatás szerint* 1,481,000 magyar volt e területeken, még szerintük is! Dolányi (Kovács) Alajos, volt statisztikai hivatali elnök hatalmas tanulmányokban mutatta ki a regáti statisztika magyarellenes trükkjeit. Így egyszerűen elsinkófáltak tőlünk a magyarul beszélő cigányok közül 50 ezret és mintegy 140 ezer görögkatolikus és keleti vallású *magyart*, kiknek ősei mind magyarok, sőt reformátusok vagy román katolikusok voltak, tehát semmi kétség sem

férhet magyar eredetűkhöz. (Igen örvedetes most, ez év januárjában Kolozsvárott megnyílt *magyar* görögkeleti plébániánk, Farkas főtisztelendő, tábori lelkész buzgólkodásából!)

Hasonló önkényes statisztikai módszerrel faragták le a mi számunkból szinte az egész városi zsidóságot, melynek pedig igen nagyrészo vallotta magát a legnehezebb időkben is magyarnak. Ezzel különösképpen az volt a célja Bukarestnek, hogy az *erdélyi városok abszolút többségű magyarságát megbontsa* és igen sok városban leszorítsa felénél is alább. Régóta fájt a regátiaknak Erdély városainak magyar jellege, valamint a szász városok ősi zártsága, hatalmas német műveltsége, számbeli túlsúlya a románok fölött.

Hogyha minden ily fondorlatosan tőlünk elorzott lélekszámot átvizsgálunk, akkor (erőszakkal természetesen) egész Erdélyről ki lehet mutatni, hogy a világ teremtése óta egyéb sem volt ott, mint román lakosság és „kultúra”. Valójában pedig – ami most minket, magyarokat főképpen érdekel – *1930-ban is még több, mint 1.700,000 magyar* volt Erdélyben, a moldvai és regáti többi magyarral együtt pedig megközelítették a két milliót! Az más kérdés, hogy *a déli részeken* ez alatt az újabban eltelt 4 évben miért kellett annyi százezer magyarnak vándorbotot fognia...

Erdély gyűjtőnéven e tanulmányban az 1940-ig egészében elszakított Keletmagyarországot s a temesi bányságot értjük. *Ennek az Erdélynek* műveltségi viszonyairól elég annyit szólnunk, hogy, – bár a föld népe általában kissé mögötte maradt a Magyar Alföld földműves népének, – mégis messzire meghaladta általános

színvonaluk a regátiakét. A Kárpátokon túl, a líegátban majdnem kétszerannyian *nem tudnak írni és olvasni*, mint Erdélyben, melynek pedig amúgy is rontják analfabéta-képét a vándorcigányok, román mócok tömegei.

Az idegen megszállás alatt is mindvégig teljesen magyar szellemű és lakosság arányában is 90–100%-os magyarságú ősi székely megyékben: Csíokban, Háromszéken és Udvarhelyen minden tekintetben magasabb a műveltség színvonala, mint a tőlünk idegen megyékben és ki merné elvitatni a felénél több magyar lakosságú Marostorda, Szilágy, Szatmár, Bihar és Kolozs megyék magasabb szellemiségét? Ezek színmagyar városaiból áradt egész Erdélyre a kultúra e nehéz 22 év alatt.

Nem tudta teljesen megtörni a magyarságot e súlyos idők lelki és gazdasági elnyomatási rendszere sem, hála a teremtő Istennek, ki őseinket idehozta, ebbe a Kárpátoktól övezett gyönyörű hazába!

Kötetekre menne, ha részleteiben felsorolnánk *a magyar Erdély* szellemi kiválóságait, világszerte fényeskedő elméinek alkotásait, valamint a magyarságnak gazdasági vívmányait e mostoha szántókból és vadregényes erdőkből álló területen, ahol a legkisebb terméseredmény is jelentős cs ahol ipari, kereskedelmi téren is sokkal nehezebb a mi térfoglalásunk, mint bárhol e hazában. Kétszerte nehezebb, mert körül vagyunk véve munkahelyeinken az irigyektől, faji és vallási ellentéteket szító idegenektől...

Ámde a sorsunk nehézségeit megmutató *adatok tömegéből* a következőkben csak néhány legjellemzőbbet gyűjtöttem össze és így a hideg, pártatlan számok vizsgálatánál rádöbbenünk:

micsoda héroszi küzdelem kellett, hogy tartsa minden egyes magyar emberben a lelket, hogy a fokozatos és tervszerű gyöngítésben fel ne adja ősei hitét, anyanyelvét és bele ne örüljön a megpróbáltatások éveibe.

Földbirtoklás

terén volt aránylag legnagyobb a magyarság háttérbe szorítása, – nem is szólva természetesen az állami főhatalom változásából következő tisztviselői helyzetéről. A közigazgatásban és katonai vezető állásokban éppenhogy megtűrtek néhány száz magyart.

Erdély magasabb rendű gazdálkodását, földmívelését dicsérik a Regattái szemben a természettermékek és állattenyésztés adatai, *Vita Sándor dr. orsz. képviselő* pompás tanulmánya szerint, aki akkor még mint a kisebbségi újságszerkesztés keserű kenyerét fogyasztó kolozsvári gazdaságkutató tudós írt e tárgyról a *Hitel* c. folyóirat 1939. évfolyamában.

Egész Románia 48 millió mázsa búzaterméséből és 51 millió mázsa tengeriterméséből egyharmadrész Erdélyben termett; a zabnak és a burgonyának fele, holott az ország *szántóföldjeinek csak egynegyed része* (pontosan 24.5%-a) esett Erdélyre. Gazdasági gépeink száma is magasabban volt a regátinak, a megszállás éveiben alaposan leromlott állapotban még így is jobb volt minőségi és mennyiségi téren egyaránt, mint Óromániában. Így pl. 1938-ban az ország sertésállományából 44% esett Erdélyre, marhából 38%, juhból 28%, lóból 24%.

Tekintetbe kell azt is vennünk, hogy az egész ország területének *több, mint fele szántó* (gon-

doljunk Havasalföld stb. östelevényeire!), míg *Erdély területének csak egyharmada!*

A hazatért északi részeken egy lakosra sokkal kevesebb szántóterület esik, mint a volt trianoni országban.

*

Egész Románia erdőterületeinek csaknem fele esett a magyar Szent Koronától elszakított részekre. Ebből következett, hogy egész Románia részére mértéken felül Erdély végezte a fa kitermelését, hiszen átlagban évente 3 és fél millió köbméternyi erdélyi fát vittek el a mi ősi erdeinkből a Regát felé. Bözödy György „*Székely bánja*” című kötete szívbemarkoló szavakkai mutatja ki, miként kerültek dobra a Székelyföld hatalmas erdőségei, hogyan tette földönfutóvá az utolsó félszázad liberális-kapitalista kapzsisága, a bankuralomból fakadt mértéktelen önzés, *idegenek szívtelensége* a székelyek tíz- és tízezreit, akik nem bírtak és nem is akartak versenyre kelni a havasi móc-napszámmal, igénytelen, kultúrátlan szellemmel...

A megszállás alatt megtette a „baksis” a maga romboló hatását. A drága székely családok életét megemésztő korlátlan, förtelmes üzleti szellem, a nemzetközi tőke itt pusztított a, legtöbbet, évszázadokra kihatóan: az erdőbirtokokban. A már addig is túlságosan letarolt erdélyi ösrengetegeket kéjjel pusztították a kalmárlelkű bérlők és az idegen megszálló hatalom urai szemet hunytak mindenféle vágatás előtt, jó pénzért. Miből tudtak volna annyi temérdek villát, bérpalotát építtetni e rövid két évtized alatt szerte Erdélyben ezek a jövevények, hogyha nem az ősi magyar erdők, elvéreztetett nemzeti vagyunk drága árából?

Most a mi kormányunknak kell a visszajött részekén szigorral, vágási tilalmakkal és sok millió facsemete ültetésével, de hosszú évtizedek kitartó türelmével pótolnia a galíciai söpredék nép által erőltetett erdőpusztítást. Csak így tudjuk megkötni a hegyek humuszát cs így bírjuk föltartóztatni a vadvizeket, a tavaszi hóolvadásokat, amikre borzalommal gondolunk vissza még 20 év távolából is. Isten óvjon minket, hogy még egyszer jöhessen olyan pokoli, gonosz indulatú hatalom, mely az esztelen erdővágásokkal újból reánk: a magyar Alföldre szabadítsa a havasok ifjú vizeit...

Hogyan került idegen kézre a magyar föld?

Kövid történeti áttekintés nélkül nem lenne érthető, miként csúszott ki lábunk alól az a sok millió hold föld, melyen szopora idegenek építettek azóta családi otthont.

Túl a Kárpátokon a nagybirtokosok (ahogy ott nevezik: a bojárok) már régóta magyar-gyűlöletre nevelték jobbágyaikat, mert ezzel terelheték el figyelmüket a balkáni feudalizmusról. A román köznép sosem jutott oda, hogy kiskirályai, oligarchiái ellen hathatós eredménnyel szót emelt volna. Egyszer próbálkoztak, 1907-ben, de e század egyetlen parasztlázadását Avarescu tábornok vérbefojtotta.

Ezzel szemben Erdély románsága 1848 után földhöz jutott és a népből kinőtt püspökei, papjai és tanítói lázították ellenünk a jobbágysorból még ki sem nőtt népet. A 48-as jobbágyszabadításkor *több, mint 1,600,000 hold magyar földet* adtak át örök tulajdonul ennek a minket gyűlölő jobbágyságnak; mintegy 170,000 birtoktestet!

A 48-as időknek minden demokratikus vívmánya elsősorban nekik kedvezett, mert egyszerre óriási tömegben csúsztotta át belső „jóakaróink” kezére az őseink, honfoglaló vitéz magyarai nemzetségeink által szerzett földet...

A szántóföld legjava szétporlott a nagyfene humanista föllángolás idején, amikor hiába szólott fáját féltőn a Legnagyobb Magyar és a nemzetiségi kérdés rákfenéjére elsőnek rámutató báró Wesselényi Miklós. Valósággal nemzeti öngyilkosság volt ez, ily mértékben szétosztani az egykori menekült pásztorok fiainak az ősmagyar földeket. Lassú, szívós munkával 1867-től 1900-ig *újabb egymillió hold* birtokot vásároltak, bankjaik segélyével a magyarságtól. De még a századforduló idején is magyar kézen volt a megművelt földeknek 54%-a; csak 1914-re csökken kb. 10%-kal, úgyhogy már ebben a nagyhangon „magyarosítási” korszaknak bélyegzett időben magunk gördítettük közönyünkkel a sírkövet Erdély földjeire. *Hiába vett Jancsó Benedek, gr. Bethlen István és főképpen Tokaji László jajkiáltása*, cikk- és könyvsorozata! Senki sem törődött a felelős urak közt az erdélyi magyar földdel.

Bethlen gróf már 1912-ben azt írja: „a magyarság nincs kellően szervezve, nincs pénzügyi szervezete, mely kellő éberséggel cs önzetlenséggel dolgozna cs magyar szempontból *gazdátlan a birtokpolitika.*” Csoda-e, hogy az *Orsz. Központi Hitelszövetkezet* (Korányi Frigyes vezérigazgatósága idején) nemcsak, hogy azzal nem törődött: *hány százezer magyar vándorol ki Amerikába*, hanem az O. K. H. Hitelszövetkezetei útján meg kölcsönrel és szaktanáccsal is ellátták az oláhokat a magyar föld átvétele te-

kintetében. Ugyancsak *Bethlen Istvánt idézem*: „... e szerepkort mind gyakrabban vállalják magjai pénzüzetek is, úgy gondolván, hogy miután a birtok így is, úgy is nemzetiségi kézre jut, inkább jusson a magyar intézet ahhoz a haszonhoz, mely különben az oláh bankba vándorolna.” (Arra senki sem gondolt, hogy „*magyar pénzüzeteink éppen ebben a korban zsidósodtok el...*) Az aradmegyei Szemlak községben a vallás- és tanulmányi alap hatalmas birtoka is román parasztok kezére juthatott. Hasonlóképpen a kolozsvári Nemzeti Színház birtoka. Beszterce-Naszód megyében 1907–13 közt a magyar birtoknak 25 X-a került idegen kézre és – amint *Baróihy József* pompás összefoglaló kötete mondja: (*Magyar föld román kézen*): „a liberális rend további pár esztendeje alatt a főhatalom változása nélkül is román kézre jutott volna Fogaras és Beszterce-Naszód vármegye minden magyar birtoka. A lebonyolítást román bankok végezték, de ehhez a debreceni és budapesti magyar bankok is versenyre keltek a román bankokkal. Temes megyében egy osztrák birtokostól Pop-Csicsó képviselő szerzett meg a popákkal szövetkezve egy ötezer holdas erdőbirtokot a környékbeli oláh parasztság számára”.

Kolozs megyében közvetlenül a világháború előtti években közel 16 000 hold birtok került román kézre, s a megye 35 községe elvesztette minden magyar birtokát. A közvetítők között pópák, román tanítók, valamint Hirsnáthának neveit olvashatjuk.

A nagyszebeni kormányzótanács (Consiliul Dirigent) már 919-ben, a megszállás kezdetén bevezette Erdélyben a földek *kényszerbérleti rendszerét*, és erőszakosságával, besúgó rend-

szerével megvalósította a magyarság tönkretételét. A megállapított bérösszeget senki meg nem fizette, a hatóság be sem hajtotta a fajtájábéli parasztoktól, valójában tehát csak a magyar birtokost fosztották ki, mert a „bérleti” földnek 87%-a magyar tulajdon volt! Majd a román fajszeretetről tanúskodó és a rablott országrészek szerint alkalmazott Garoflid-féle földreformtörvény 921-ben másként indokolta a dobrudzsai, besszarábiai és megint másként az erdélyi földosztást. A Regátban *nemzetgazdasági* érdeket jelöltek meg célul, Erdélyben pedig *nyíltan a kisebbségek megfojtását* célozta a törvény, mellyel végleg elvettek néhány év alatt a magyar és szász néptől 3.200,000 hold földet.

Mindig találtak jogcímet a magyar föld elvételére. *Teljes* kisajátítás alá estek a magyar egyházak, iskolák, idegen alattvalók, távollevő birtokosok, a koronauradalom, jogi személyek földjei. Közel *egymilliárd pengőt érő* magyar földek ezek, melyeken ma az *idegen szaporodik*. Az alföldi nyugati határsávban és Szilágyban nagyarányú telepítést is végeztek fajukat erősítő célból, mintegy a *természetes határvédelem* elvének iskolapéldájául, aminek fajvédő, honvédő célzata örök mementő kellene, hogy legyen minden magyar kormány számára.

Ezalatt a magyarság ijesztően apadt, kivált a régebben is *szórványvidékeknek* mondott területeken, még 1938-ban is nyomát találjuk tengerentúli kivándorlásuknak. Leginkább feltűnő az apadás 1916 és 20 között például Beszterce, Kolozs, Bihar és Szatmár megyéből 5–5000 magyar vándorolt el csak az ú. n. *szórványfalvakból, vagyis ahol már 200-nál kevesebb magyar vérünk élt addig is*. Tehát nem szólunk az esküt

nem tett köztisztviselők negyedmilliónyi, egész Erdélyből történt eltávoztáról. Ugyancsak szórványfaluk magyar erejét csökkentette a többi erdélyi megyéből kimutatott elvándorlás: *Bihar húszezres szórványmagyarsága*, Szilágy és Szolnok-Doboka 30–30 ezres lélekszámú, szétszórtan gyengülő magyarsága még tovább apadt ezekben az években. Közel 40,000 magyar hagyta el Erdélyt ezekről a *szórványvidékekről*, jórészt Amerika felé fogván vándorbotot...

Ezzel szemben olyan megyékből, ahol a magyarok egységes, nagyobb tömbökben élnek, így a színmagyar Székelyföldről már nem volt ilyen arányú elvándorlás, legkevésbé külföldre. Csak az ipari központok, Brassó, Medgyes, Vásárhely, Torda és Kolozsvár szívták el a dolgozó székelyek ú. n. népfölöslegét, mely föld híján és a már vázolt erdőpusztítások következtében szűkebb hazájában nem bírt megélni. Igaz viszont, hogy ezeknek a gyári munkássá vedlett székelyeknek nem kellett családjukat kimozdítani, tehát kezesükkel éppen szülőföldjük anyagi helyzetén segítettek.

Milyen más volt ez a munkába való kirajzás, mint a *múlt század végefelé reánk végzetesedőit kivándorlás!* A 67-es kormányok felelősek elsősorban azért, hogy a fővárostól messze élő magyarságért nem fájt a fejük, mit bánták a székelyek kivándorlását, mikor számszerűen *upyanannyi bevándorlót is kimutatott* a statisztika – Galíciából. Főképpen Bukarest nyelte el a kiváló közügyességű székelyeket, ezek iparosították a Regátot és hazájuk közönyéért – fájdalom, sokan az idegenbe való beházasodással fizettek. Amerika kohói és feneketlen bányái nyelték a székely férfiakat, Brazília töretlen ős-

emberek kik voltak első ültetvényesei? Az embertelen munkában korán megvénült, kidőlt székelyek, magyarok...

Mialatt a liberális kormányzati rendszer a ruszinoknak potom pénzért földet adott (és közben elfeledte kigyomlálni közülük a pálinkával, uzorával fertőző pajeszes korcsmárosokat...), mialatt rengeteg sok millió koronával világvárost épített a javarészben idegen vérű üzletemberek számára, addig teljesen magukra hagyta az Alföld magyar parasztjait és még inkább a székelyeket, a Kárpátok természetes erődvonalának vitéz védelmezőit. Magukra: az idegen bankok és a pálinka kettős malomköve közt öröklődve. Már a 70-es években 13 száz és 8 román bank hálózta be a megszorult székelyek ősi hazáját.

A többnyire idegen vérű korcsmáros bőven mérte a búfelejtőt és destruálta elszólásaival, kóser viceivel a romlatlan magyar lelkeket. Bizony mondom: *védtelen volt a magyar kisember szerte az országban*; akkoriban még lenéztek, aki falukérdéssel bajlódott. Legföljebb holmi bogaras néprajztudósnak titulálták. Nem volt még divatban a falukutatás (ma minden unatkozó kávéházi tollforgató szabadon garázdálkodhat a szent magyar falun...) és ki gondolt még a múlt század végén a magyar faji önvédelemre? Csak egy negyedszázad múlva, az *éppen e tavaszon 25 éve megjelent* „Elsodort falu” c. hatalmas regény, *Szabó Dezső halhatatlan műve* nyitotta ki a magyarok szemét. Nemcsak a haszonleső pénzemberek önzésére vett világot, de a közönyös „úri” politikára, a voks-ra vadászó képviselőjelöltek bűneire is.

Ha igazán meg akarjuk ismerni Erdély föld-

jenek tragédiáját, akkor foglalkoznunk kell minél többször a megszállás éveinek története előtti időkkel is, *a saját magyar „úri közönyünk”* és főleg a Gondviselés előtt felelős államférfiak mulasztásainak históriájával!

Sokszor felrémülök álmaimból arra a gondolatra, hogy aludhat-e nyugodtan igaz magyar ember, a fajtájáért aggódó felelős államvezető meg különösképpen hogyan tudja álomra hajtani fejét, mikor a tennivalók tömege serkent minél több munkára: *szórványkérdés*, fajtánk biológiai megerősítése, nemzeti függetlenségünk és más ezernyi kérdés tolul az ember agyába, *mikor magyarságára döbben ...*

Kétségtelen, hogy a múlttal szemben sem szabad a teljes tagadás, érdemeik teljes eltörlésének álláspontjára helyezkednünk. Hiszen akkor meg kellene tagadnunk nagy gondolkozóink és államférfiaink egész névsorát, holott sosem feledkezhetünk meg a múlt század végének igaz magyarjairól sem. Darányi Ignácok, Trefortok és Eötvös Lorándok és Józsefek, Szilágyi Dezsők és Mikó Imrék, Jancsó Bencék nem teremnek egyhamar a magyarság számára ...

Ne legyünk igaztalanok a *korábbi magyar kormányok* iránt mégsem, mikor csak a legkisebb jóindulat volt érezhető rendelkezéseikből a mi drága Erdélyünk magyarsága iránt. Voltak ilyen példák is. Sokat tettek az 1902-es *tiisnádi székely akció* nyomán, midőn számoltak minden lehetőséggel a Székelyföld megsegítése, kivált mezőgazdasági talpraállítása terén. Így érthető, hogy Erdélynek elég *mostoha termőföldjein* pL 1910 körül aránylag a legnagyobb juh- és szarvasmarhaállomány volt: ezer lakosra közel 400 marha jutott és valamikor Bécs, Prága, Ulm,

Velence mézsárosai vágták állatainkat, drága valutáért; nyersbőrt pedig óriási mennyiségben szállítottunk a német, francia gyárakba. (Bőriparunk akkor még sajnos fejletlen volt ily nagy mennyiség feldolgozására.)

Közvetlenül az első világháború előtt beláták a magyar fővárosban, hogy *Erdély legnagyobb haszna állattenyésztéséből lehet*, ehhez igyekeztek is a legelőket megjavítani, de közbejött a világégés. Természetes, hogy a sertés-, ló- és juhállomány javítására is milliókat áldoztunk, hogy aztán a megszállás sötét 22 éve alatt mindez semmibe tűnjék.

Sok millió pengőt érő *gyümölcsös* nőtt azóta Erdélyben, a 910 előtt kiosztott (évenként 10 000) nemes csemetéből, de azóta sem törődhetett más, intézményesen a gondozásukkal. A nagymúltú *Erdélyi Gazdasági Egylet* a maga elnyomatási időszakában nem törődhetett mindezzel. Elég vigasztaló jelenség volt, hogy 1930-tól fogva nagyobb munkalehetőséget bírt kieszközölni a román kormánytól és 50,000 magyar gazdát- kis- és középbirtokost szervezett meg, oktatott tanfolyamain, folyóirataival, mintakiállításokkal. Szerencsére már köztudomású e nagymúltú, éppen 100 éves egyletnek érdeme és ma a földművelési minisztérium kolozsvári kirendeltsége mindenben meghallgatja az E. M. G. E. szakértőit, hogy a gazdasági felügyelőségek minden erdélyi megyében a legalkalmasabb intézkedésekkel segíthessenek a 22 év alatt tönkretett magyarokon.

Ma nemcsak tájvédelmi érdek a magyar birtokok erősítése, szaktanácsokkal és kölcsönrel, vetőmaggal, géppel stb. való támogatása, hanem egyetemes európai érdek: közellátási okokból is.

Jó, hogy a kolozsvári gazdasági főiskola mellett 2 középfokú intézet és 5 téli gazdaiskola is létesült az északerdélyi hazatérés óta; a téli tanfolyamok száma 250-re megy.

Annak jellemzésére, mily emberfeletti földadatok hárulnak a mai államvezetőkre, legyen szabad röviden visszapillantanunk a leginkább elmaradott erdélyi terület, a *Mezőség múltjára*.

A Mezőség visszatért *kisebb* részén ugyanazok a sivár földművelési viszonyok vannak, mint a *túlsó oldalra* ítélt déli részein: régi főnemesi bűnök következménye, hogy az erdőirtás miatt kiapadtak a bő források, a szántók elszikesedtek, a legelők gondozatlanok. Vadvizek zúdulnak a domboldalokról és sodorják lefelé, pusztulásba a drága termő humuszt. Alig látni errefelé gyümölcsöst, régóta *kiszáradt halastavak* ásítanak mindenféle az utak mentén. Már évszázadok óta szünetel a régi nagyhasznú haltenyésztés. Persze, az újabb idők bevándoroltjai, a saját bojár uraik elől hozzánk menekült, igénytelen román jobbágyok nem is értettek az észt és kereskedelmi jártasságot kívánó halüzlethez, nagyuraink pedig inkább Bics kegyét keresték, semmint saját földjeik magyarságát erősítették volna a fejedelmi időkből emlékezetes óriási méretű haltenyésztéssel stb. gazdálkodási okossággal. A föld pedig egyre szűkült földesuraink lába alatt, akárcsak a magyar kisemberek alatt s míg a magyarság tömegei elvéreztek az osztrák–török és más csatákban, az ottmaradt és egyre apadó fajtánk jórésze is *belefűlladt a babona, idegen vallás, pálinka és lustaság, közönyös árvizébe. így alakult ki egyik legszomorúbb nemzetpolitikai kérdésünk, a szórványok ügye...*

Bármerre megy az unalmas, kopár mezőségi dombokon, amerre a dédai gyorsvonat ablakából unottan tekint a székelyföldi utas, hajdanában hatalmas tölgyesek zúgtak a szélben és az utak mentén ezernyi apró tavacska csillogott? Nádasaiban a szárcsák, kócsagok millióival.

Erdély egyik legkiválóbb tudósa, ifj. Xantus-János egyet, tanár írja valamelyik régebbi tanulmányában, hogy „*kapzsiság és nagyúri haszontelenség kiirtotta az erdőket, lecsapolta a tavakat s kietlenné tette hazánk egyik legbájosabb, lankás vidékét.*”

A régi szerződések avult pergamenjein olvashatunk csupán e tavak sokaságáról, honnét mérhetetlen mennyiségben szállították az ízes húsu halat a nagyságos fejedelem és a külföld asztalára. Kár, hogy ennek a múlt század végén aztán rohamosan pusztuló ősi magyar tájnak nincs még krónikása, pedig fölérne a legizgalmasabb regénnyel, ha egykori urainak jólétét és régi sűrű magyar faluinak boldog jobbágyéletét valaki jól megrajzolná.

Voltak itt már a bronzkorban is emberi telepek, halásztanyák és még inkább érthető, hogy a középkorban sokat bőjtölő, tehát főleg halételre berendezkedő lakosság csak fejlesztette a halgazdaságot. Gyerőmonostortól, tehát a Kalotaszeg délnyugati csücskétől egészen Désig szinte *minden falu határában volt nagy halastó*. Így még 150 évvel ezelőtti iratokban emlegetik a szászfenesi *Ördögösló*, Nádasszentmihályon a *Darvas-tó* nevét, melyről a XIII. század közepén is történik említés. Papfalva, Szamosfalva, Apahida, Zsuk nagy tavainál is nagyobb a kolozsvári két belterületi halastó. Egyiket a váradi káptalan említi 1297-ben, de még a fejedel-

mek korában is említik a *Csikós-t*, a *Molnárok tavát*, melyben ugyan bőviben volt a Céh, de egykoron abban is vidáman úsztak a püspökség halai. A hajdani *Város-tavának* maradványai ma is láthatók Szamosfalva felé, az ú. n. Bivalyréten. Nagy Lajos király korából maradtak fenn írások, melyek egy 30 km-nel hosszabb tóról tudnak, Kamarás és Szamosújvár között!

Ma immár csak a Katona és Hódos-tavak nádasai nyújtanak némi halvány kóstolót a daliás időkből, mikor nemes úrfik, fejedelmi gyermekek kergették a vadat az erdőrengetegben és biztosan csónakáztak is, pihenőül, ezeken a hatalmas tavakon.

*

Kétségtelen, hogy a magyar kormány mostani kiküldöttei, szakemberei legjobban tudják, miként lehet e drága magyar vidék arculatát itmét egészségesre varázsolni, belefújattatni az életadó vérkeringés vitaminját, mégis csábít az a gondolat, hogy az egykor hasonlóképpen elpusztult nagy alföldi homokvidék jól bevált gyümölcs- és kertkultúráját hozzam föl példának. Hátha itt is, a Vásárhely melletti *Murokország* példájára az északi Mezőség kopár lejtőit, szike-sedő szántóit meg lehetne frissíteni.

Szinte már műve szetté vált az Alföldön a kertészkedés, gondoljunk a nagykőrösi saláta-erdőkre, a kecskeméti barackra és a makói hagyományra, szerte az országban a szőlő és nemes gyümölcs termesztésére. Micsoda hallatlan erősödésre vezetne e vidék elalélt magyar szórványain *a mi fajtánknak*, ha alföldi szakemberek áttelepítésével egész iskolát nyitnánk a dolgozni, kertészkedni vágyó, székely szapora családok számára!

céhének kincseire és ipari erőforrásokra rátérünk, hogy ezen a téren is láthassuk, nem veszítettünk és a magyarságot miképpen szorították ki saját ősi földjéről. Az évtizedek óta elhanyagolt bányakutatást most ifj. Lóczy Lajos vezetése alatt álló Földtani Intézetünk s főleg annak izzó székely főgeológusa: *Bányai János* végzi, fiatal székely mérnökök segítségével együtt.

Fájdalom, még csak elenyészően kevés bányakincs került vissza; túl maradtak a bécsi határokon a hatalmas *zsilvölgyi széntelepek*, a hunyadmegyei vas- és marosújvári sóbányák. Széntermelésünknek 90%-a esett odaát; Romániának egész vastermelése Hunyad megyéből ered, ezért rendkívül fontos nekik ez a vidék... Most mintegy évi 160 ezer mázsát termel Erdély szénből, az egész ország szükségletének 2%-át, pedig közel tízszerese a visszatért néhány széntelep termelése annak, amit a megszállás alatt, mint másodrendű és elhanyagolt bányák hoztak. Persze, csupa *magyarlakta szénbányavidék*, ezért nem volt érdekük a megszállóknak, hogy a környező nép hasznát lássa. Így az egeresi, zsidói, tamásfalvai, derzsi, feketeerdői és köpeci *szén-, illetve lignitbányák* termelik egyik fontos energiaforrásunkat, északi Erdély számára, de mondanunk sem kell, hogy az ottani ipartelepeknek mennyivel kell pótolniok a hazai termést a több anyaországi szénbányákból...

Jelentős mennyiségű *olajat nyernek* Máramarosban és Sasmezőnél, de sokkal fontosabb az újonnan föltárt földgázkutakból nyerhető ipari

erők értéke, melyről Bornemisza Géza iparügyi miniszter írt nagy cikket a közelmúltban.

Egyik nagy kincsünk a *nagybányai* arany, ezüst, ólom, mangán, higanyérc és kénkovand bányatelep, melyen a vegyi gyáraknak egész sora létesült; továbbá a *bihari részek* az aszfalt cs bauxit (alumíniumföld) bányái.

A mai háborús időkben érthető, hogy ezeknek termelési adatai nem valók a nagy nyilvánosság elé, de elég csak annyit szólnunk ezeknek a nemzeti kincseknek kitermeléséről, hogy hazánk igen nagy százalékban megtakarítja e nemes anyagoknak külföldi behozatalát, mióta Erdély északi része hazatért.

A legfőbb energiaforrás, a földgáz ügyéről pedig mégis kell annyit szólnunk, hogy a föltárás alatt álló mezőségi gázmező minden rem'nysjget felülhalad ígéreteivel. Már 1909-ben, a Sármásnál megkezdett fúrás óta a fúrótornyok száza létesültek, különösen a mezőségi legdélibb részekben, hogy a száz tökével berendezett hatalmas gyártelepeknek olcsó erőforrásuk legyen. Míg a kissármási gáz *napi feltörése* megközelítette az *egymillió köbmétert*, addig az 1914-re elkészült többi fúrások már közel háromszorosát termelték ennek az óriási mennyiségnek. Persze válságban ezt teljes értékekben nem lehet fölhasználni, sok megy kárba a kiáramlaskor. Kisebb nyílások (ú. n. fűvókák) alkalmazásával aztán a teljes mennyiség negyedét szokták elvezetni, hogy a gázkút élettartamát így meghosszabbítsák.

A románok már 1920-ban napi 300 ezer köbmétert használtak fel Vásárhely és Torda fűtésére cs ipartelepeikre, de már 1938-ban napi 700 ezerre fokozták, úgyhogy egész évben mintegy

negyedmiliárd köbmétert fogyasztottak. E szörnyű nagy szám mellett arra is gondoljunk, hogy egy m^3 földgáz fűtőértéke 2 kg közepes szénnel egyenlő, tehát az évi fogyasztás 5 millió mázsa szénnek felel meg, hazánk évi széntermelés© egytizedének!

A mai kutatómunkálatok vezetője, a világhírű *Papp Simon fáradhatatlan munkája eredménye*, hogy a határon túl maradt sármási és niedgyesi óriási gázkutak helyett immár *három telepet* tudunk erőtermelésbe fogni, így a *nyárádtői, az erdőszentgyörgyi és a legnagyobb értékű vasas-szentgotthárdi gázmezőt*. A Vásárhely közelében lévő nyárádtői kutaktól már kész is van egy 30 KM-es esővezeték, de ez csak első szakasza a Déstől tervezett, Nagybányáig érő átlós vezetékrendszernek, mely egész megyéket fogna össze ipari csatasorba.

Ennek egyik elágazása lenne a kolozsvári, mert Erdély fővárosát az 1910-es időkben a polgárság szűk látóköre elütötte az olcsó földgáztól és helyette Torda kapta ezt a pompás energiát.

A mostani adatok szerint Bornemisza miniszter napi 300 ezer köbméterre becsüli az értékesíthető gázmennyiséget, mellyel remélik a következő ipartelepek hajtását:

a vásárhelyi cukorgyár, olajfinomító és téglagyár,

a dési olajfinomító, cementgyár és villanyerő központ,

a kolozsvári hatalmas Dermata bőrgyár és más nagyipari telepek,

Nagybányán a kincstár és a Hungária Vegyigyár kohótelepei, vegyigyára, továbbá a *most létesítendő:*

Székelőföldi Villamossági R. T. Vásárhely

melletti erőközpontja, acetiléngyár és üveggyár, dési szódagyár, nagybányai villamoserő központ energiaszolgáltatását.

Az a törekvés szakemberek körében, hogy minél nagyobb mértékben vegyiparban foglalkoztassák a földgázát, s csak éppen a két nagyobb villanyfejlesztő központban fordítsák a távvezeték céljára termelt áram előállítására. Ugyanis a *tiszta metángázt*, aminő a mezőségi földgáz mindenhol, inkább a vegyipar tudja haszonnal a maga céljára fordítani, így a gumiabroncs gyártásánál fontos gázkorom előállításánál. Tehát beláthatatlan ipari fejlődésre vezetne, ha minél előbb a magyarság szolgálatába tudnók állítani a tőlünk hatalmi szóval Trianonban, majd később másutt elvett *régi, magyar feltárásé gázkutak* helyett a Gondviselés kegyelméből újabban pótlásul rendelt eredményes gázmezőket.

Vízi-energiában is bővülködik kincses Erdély. Már régóta foglalkoztatta a gyárszervező férfiakat: mennyi lehet egész Erdély vízi ereje?

Kandó Kálmán, a Ganz-gyár világhírű igazgató-mérnöke, a Tud. Akadémia tagja készítette a trianoni tárgyalásokra Erdély vízitérképét, mely szerint *valamennyi folyója mintegy másfélmillió lóerőnyi energiát képvisel*. A visszatért északi részeken lóvő folyók és tavak felhasználásával kb. 350,000 lóerőt lehetne hasznosítani, tehát ipari célra ennyi energiát jelentenek. Nagy szám ez is; érzékeltetésére csak azt említjük meg, hogy az anyaország egész gyáripara ennek háromszorosát használta 1940-ben, vagy pl legnagyobb áramfejlesztő telepünk, a Bánhidán 1 vő Talbot-féle villanytelep is évente csak 90–95,000 lóerőt fejt ki.

Rendkívül fontos Erdélyben az iparosítás és falvaink világítása szempontjából a villanyáram, akár a víz, akár a földgáz erejétől hajtott áramfejlesztő útján nyerjük. Addig, amíg a regáti mérhetetlen mennyiségű olajmezők ontották Erdély felé is az olcsó kőolajat, a „paku-rát”, addig nem volt hajszoló sürgősségű ügy a villanyfejlesztés, de hogy egyszerre szén, olaj és földgáz nélkül maradtak az északi hazatért részek, bizony súlyos költséggel járt a fűtőberendezések átalakítása.

A mostani nehéz átmeneti időket leghamarabb a székely közületek érezték meg és készülődtek fel szinte a hazatérés ünnepnapjain arra, hogy ellássák magukat hajtóerővel. Önerejükből építettek, régi szokás szerint *kalákában* a csíki székelyek áramtelepet és Tusnádot, a környék 13 falujával együtt ellátják villannyal, az Olt őseréjének megnyergelése által.

Milyen nagyszerű lenne, ha az Oltón kívül immár a Szamos, Maros és a Körösök erejét is fel tudnánk használni! Éppen 1942 őszén határozta el a kormány, hogy a székely munkaerő és sokmilliós állami befektetés együttlüködésével hatalmas központi villanyfejlesztőt épít Marosvásárhely közelében, a *Székelyföldi Villamosági R. T.* életrehívásával. Ezek a munkák ezernél több székely családnak adnak kenyeret már a meginduláskor, de ki sem számítható ennek a *villanytelepnek áldásos hatása az egész Székelyföld iparosítására!* A tervek szerint több, mint 300 magyar község részesül áramban, ami különösen azért fontos, mert a visszatért részek falvainak alig 5%-a van ellátva árammal, míg a nyugateurópai falvak 90%-ában ég a villanykörte ...

Nagyszabású bővítést terveznek az egeresi villany telepen is, mely Kolozsvárnak és a közeli városkáknak egyetlen erőforrása; mintegy 20,000 voltos távvezetékekkel bővítik ki ezt a centrálét.

Kétségtelen, hogy *a földgáz mellett* Erdélynek egyik legfontosabb erőforrása *a villanyáram és a földkincsek feltárása*, kis- és gvár-
iparunk erősítése is csak az energiatermeléssel együtt haladhat, mint ezt a kincstár mai felelős urai bölcsen látják.

*

Meg kell emlékeznünk Erdély méhének másik igen nagy kincséről: az emberi erő fokozása, gyógyítása egyik tényezőjéről: a

gyógyforrásokról

is, melyeket az idegen megszállás alatt – Szóvá tát, a felkapott szórakozóhelyet kivéve – teljesen elhanyagoltak.

Mint a geológia tanítja, az őskori vulkánok működésének kései utóhatásaként tör fel a mélyből a *sokszáz erdélyi szénsavas és kénes sfb. gyógyforrás*. Mintha a hegytakarók vékony földrétege alatt és a sziklák alján valahol ma is csöndesen forna a föld belseje. A vékony, savanykás borra emlékeztető, ezért nevében tréfásan erre utaló „*borvíz*” mindenhol túlnyomóan szén-savas tartalmú; ezek közül világhírű a *szén-savas borszéki* és az inkább lúgos hatású *kászoni, kovásznál* víz, majd megint másféle a Hargita nyugati nyúlványain eredő és világszerte legtöményebben sós *korondi, szováti, parajdi* gyógyvíz, valamint a Kárpátok külső zó-

nájának homokkő rétegeből fakadó *sósmezei, gyimesi* tömérdek sok apró forrás, melyeknek olajtartalma is van.

Gyógyító sósvizek, némi kénes gázömlésekkel keverten az Udvarhely melletti *szejkei és boldogfalvi*, valamint háromszéki *torjai* források vizei. Kivált az utóbbi erősen kénhidrogénes, ú. n. „büdösvíz”, amelyhez hasonló *Dalnokon és Csíkszenttamáson* is van.

Hőforrások erednek Félix- és Püspökfürdön, Maroshévizen, Szamosfalván, Tusnádon, Csíkrákoson és még számos, fel nem kapott fürdőhelyen. Vannak sokféle átmeneti fajtájú vizek, melyekben szinte mindenféle vegyi anyagból található, a legkülönbélebb betegségek gyógyítására, így a kovásznai *Horgász-forrás*, a málnási *Mária-forrás*, a *korondi, paptamási* (biharmegyei), *élőpataki, bikszádi* (szatmármegyei) csodálatos erejű vizekben.

Szinte már közhely Erdélynek *keleti Svájccá* tétele, hiszen csak a múlt nyáron már 15 millió pengőt hagytak fürdőhelyein az üdülők. Az Idegenforgalmi Hivatal kimutatása szerint már az 1942. évi forgalommal szemben megkétszereződött az utasok száma. Pl. Borszéken 4300-an üdültek; a Gyilkos-tónál 4400, Tusnádon 6110, a Hargitafürdön 1100, Marosfőn közel ezer, jobbra alföldi vendég töltött néhány hónapot. Az egy éjszakára megszállt kirándulók számát közel 50 ezerre teszik. Ezzel aztán valamennyi erdélyi fürdő el is érte teljesítő képességének végső határát, úgyhogy üzemüket *csak nagyobb beruházás, szállóépítkezés és fürdőépületek, kabinok stb. bővítése által lehet ilyen arányban folytatniok*. Ezernyi szép munkaterület a vendéglátó iparnak! De mindez a 22 év alatt sehol sem volt,

mintha valósággal féltek volna tőkét vinni a Regátból az erdélyi, jórészt székely faluk mellett lévő gyógyhelyekre. Most azonban *korszerűsíteniünk kell* valamennyi szállodát, polgári árakkal és nyugati fölszereléssel, hogy valóban *otthon is érezze magát* az üdülni kívánó utas!

Erdély ipara, kereskedelme és közlekedésügye

kérdéseire térve, meg kell állapítanunk, hogy a kétszáz évvel ezelőtt rohamosan megszorodott rumánok a nemzetiségi széthúzást szító Habsburg politika jóvoltából lassanként befészkeltek magukat a városi magyar és szász polgárság soraiba is. Míg a fejedelemség korában teljesen magyar, szász és örmény kézben volt Erdély ipara, kereskedelme és $\frac{3}{4}$ -részben magyarok voltak a krakkói, kievi, konstantinápolyi közvetítő kereskedők, sőt Nyugat-Európa piacaira is eljutottak áruink, kivált világhírű erdélyi ötvösművészeink, alföldi szűrszabóink és debreceni bőriparosaink remekei, egyszerre a XVIII. század végéféle – a *habsburgi uszító politika* „áldása” révén befészkelődtek városaink polgárságába a rumunyok is, néhol ipart is tanultak és az *osztrák védvamos politika főnkretéve régi hírneves iparunkat, kereskedelmünket* megkezdődött az egész ország, de legkivált Erdély magyarságának elszegényítése, és fel nem tartóztatható szegényedés volt ez.

Régi kereskedőink még kelet felől szőnyeget, gyapjú árukat, prémeket és édességeket közvetítettek Nyugatra és viszont: Keletre vitték jó haszonnal a német, francia, belga, angol üveget, papírárut, textílféléket. Elsorvasztott erdélyi iparunkra jellemző, hogy a múlt század

elején csak néhány szappan- és gyertyakészítő meg mézeskalácsos nagyobb iparos élt ott és *összesen két gyár: a szamosújvári bőr- és a szebeni selyemgyár* működött.

A magyar élniakarás jele, hogy a 67-es kiegyezés utáni nyugodt közjogi helyzetben *magunk erejéből* – sokféle ellenségünk ellenére is! – sikerült újból európai színvonalra emelni Erdély iparát, így már 1919-ben *962 gyártelep kerüli a megszállással idegen kézre*. Ki kell emelnünk a resicai és hunyadmegyei (Kalán, Kudzsir, Nadrág községi), petrozsényi nehézipari telepeket, Szeben, Brassó és Temesvár, Arad, Kolozsvár gyárainak, a földgázmedencében pedig Torda, Marosújvár, Medgyes, Segesvár és Dicsőszentmárton ipartelepei szerepét, éppen jórészt a vissza nem került drága magyar városokban ... Mint Ösy-Oberding József egyet. m. tanár pompás cikkéből látjuk (Országépítés, 1943. szept.), erdélyi gyáraink száma a megszállás utolsó 5 évében 44 százalékkal apadt, főleg azért, mert a főbb üzemeket (vagon, fegyvergyár stb.) hadi okokból a régi Eegátba helyezték át.

Iparilag Erdély nagyon elmaradt az Anyország mögött e 22 év alatt, mert míg csonka hazánkban az ipari termelésből évi 450 pengő jutott egy főre, addig Erdélyben ennek alig $\frac{1}{3}$ -része! Míg 1920-30 közt az ország népszaporulatából a mezőgazdaság 45 ezer főt vett föl, az izmosodó gyáripar és kisipar közel 400i000-et! Lassanként már kezdé kinőni hazánk az agrárjellegét és múltán mondhatjuk, hogy „önellátókká” lettünk minden téren. *Legfőbb hivatásunkat, a mezőgazdasági iparfejlesztést, a minőségi termelésre áttérést éppen a nagy Teleki*

Pálunk hirdette, egyetemi előadásain, amerikai felolvasásain és miniszterelnöki megnyilatkozásokban egyaránt. Ebben a tekintetben Erdély ipara egészen elmaradt e 22 évben, mert az idegeneknek nem volt érdekében az erdélyi magyarságot, mint legműveltebb „kisebbséget” erősíteni, a gazdagon termő Vlachia, Havasalföld cs a többi gazdag országrészek pedig elláták amugyis őket élelemmel.

Kimutatjuk a következőkben Erdély magyarságának, iparosainak tervszerű letörését. Bratianu Jonet min. elnök többször mondta, hogy „meg kell törni a magyar ipart, mert csak azok vagyona roncsain épülhet föl az *egységes rumán nemzeti kultúra*”.

A földbirtokok, bányák „nacionalizálása” (vagyis elrománosítása) után következett az ipar, kereskedelem, bankélet magyar érdekeltsegeinek felmorzsolása, hogy ezzel végkép földönfutókká tegyenek minket őseink földjén. Közhivatalok, magánpályák ezerféle ágazatában már úgyis elvették kenyerünket... „A nemzeti munka védelmére” hozott törvény már a 930-as évek elején *kidobta állásából a magyar magántisztviselők és munkások nagyobbik részét*, ha másképp nem, az „államnyelv” tökéletes nemtudása orvén. A vállalati *részvények kétharmadát* rumán tőkéseknek kellett átadnunk, persze *névértéken*; az igazgatóságokba magyarok csak % részig volatk választhatók. Munkások, tisztviselők létszámából $\frac{1}{3}$ részt egedett javunkra a hírheft „*numerus valachius*”, vagyis magyarán: rumuny fajvédelmi arányszám.

A magyar kisipar és kereskedelem tönkrement a súlyos adók és szociális terhek következtében. Nem utolsó módja a kettős adóztatásnak

az sem, amit az engedélyeknél hallgatólag *megtűrt baksis* rendszere nevéen ismerünk e két évtizedből ... A legkeményebben ellenálló, ipari és kereskedői érzékkel leginkább megáldott *székely véreink földjén bevezették a magasabb adókulcsot*, olyan címen, hogy a hírhedt „kultúrzonába” esnek, tehát nagyobb közszolgáltatás kell a Székelyföld szabadpályán élő lakosaitól. Erősen emlékeztet ez az idő a töröknek, osztráknak egyszerre adózó évszázadokra.

A *magyar kisipar* helyzetére jellemző az 1936-ig *visszaadott iparengedélyek számának növekedése*:

Erdélyben	1910-ben volt:	1936-ban:
cipész	8 820	4.500
asztalos	2.824	1.941
kőműves	2 049	835
ácsmester	2.265	415
fazekas	477	216
kocsi gyártó	1.885	24
szíjgyártó	275	121
kárpitós	123	93

Mondanunk sem kell, hogy *a tönkretett iparosok 90%-ban magyarok ...*

Erdélyben a kereskedelmi és iparjog gerincet *a régi magyar kereskedelmi törvény* képezte 1938-ig, a Carol-kódex létrejöttéig; csak a váltakról szóló 1934-es és szövetkezetekről szóló 1935-ös törvény-rendelet, ez a fogalmilag nálunk ismeretlen Jogforrás hozott némi változást Erdély hitel- és üzleti életébe. Kétségtelen fejlődést jelent a román Jogalkotásnak a munkabíráóságokról és a *munka kamarák létesítése* körül történt gyors intézkedése. Utóbbinak fenntartá-

sáért és az egész országra kívánatos kiszélesítése érdekében derekasan küzd az Erdélyi Párt. A munka-Kamara t. i. a nincstelen munkásoknak, tisztviselőknek, segédnélküli kisiparosoknak egyetlen érdekvédelmi szerve lenne, még hozzá *nemzeti alapon!*

A megszállás alatt egyébként a jogalkotás minden terén kapkodó volt, az államélet kiforatlansága, rendszertelensége miatt. A felfüggesztő, módosító stb. rendeleteknek olyan tömege jelent meg, amelyet áttekinteni a legjobb fejű fiskális sem tudott és így ez *a balsis lovagjainak, vagy a gátlást nem ismerő talmudistáknak kedvezett.*

Tanulságos az *Erdélyben termelt javak arányát vizsgálunk:* legnagyobb értéket 1939-ben természetesen a földművelés adott, mert a *növénytermelés* 15-16 milliárd leura becsült értékéhez járuló 10 milliárdos *állattenyésztési* termékek s 6 milliárdos *fatermelés* mellett az egész ország *ipari termelése csak 15 milliárdra rúgott.* A gyári és kisipari termelésnek is 42%-át Erdély nyújtotta Romániának, tehát a magyar és szász ipartelepek jóval többet alkottak a terület is lakosság tőkearányánál. Románia 3500 gyárüzemének éppen fele esett Erdélyre! A tőke 38%-kai, a munkáslétszám 48% kai volt képviselve, tehát iparból jóval többen éltek itt, mint a Regátban. Ez is a műveltség, polgárosodás fokmérője!

Erdély adta a vas- és fémipari termelés $\frac{2}{3}$ -át, a textilgyártás 38%-át és erdélyi gyapjúnk fedezte az egész ország szükségletét, sőt még jelentős kivitele is volt Erdély jóvoltából. Élelmiszerüzemei és papíripartelepei egész Románia termelésének $\frac{1}{3}$ -át adták, a vegyipar, fa-

és bõripar pedig több mint felét, üveg- és elektrotechnikai gyárai pedig az ország termelésének $\frac{3}{4}$ -részét szolgáltatták – Erdélyből!

Íme, a száraz számok mily beszédesen bizonygatják az erdélyi ipar fejlettebb voltát (még hatalmi szóval megkezdett tönkretétele ellenére is!), a *műveltebb magyar iparos és kereskedő társadalom erejét* a regáti praktikákkal szemben! És mégis, messzire volt Erdély népének ipari-kereskedelmi fejlődése a nyugatabbra eső világrészek mögött, még az anyaország nekilendült, pompás gyáripara, világkereskedelmi kikötője árnyékában is ...

Ezernyi a pótolnivalónk Erdélyben, hiszen Észak-Erdéllyel s a Székelyfölddel *csak* 363 gyárat kaptunk vissza, legkivált a székelység áll nagyon mostohán e tekintetben, ezért kell mindent elkövetnünk, a háború ellenére is, hogy ezt az ezermester-fajta odaszervezzük, ahová legvalóbb: a műveltséget, eleven észjárást kívánó iparba, kereskedésbe, bankéletbe! Nincsenek munkaalkalmak, gyárépületek s az értékesítést *a távolság hátránya* nehezíti. Természetes központok: Marosvásárhely és Bánffyahunyad az iparosításra, de a meglévő székely kisipar erősítése, minden városában, éppoly fontos volna, mint a nehézipar telepeinek, ezreknek kenyeret adó gyáraknak felépítése! Sok helyütt lehetne a középipari fonókból, lakatosműhelyekből, asztaloságokból hatalmas gyárat építeni, – de ne várjanak maguk a székelyek se mindent az államtól; fogjanak össze, *kalákában* a főváros s a többi városba szóródott székely férfiak, csináljanak k. f. t.-ket, kisebb-nagyobb ipartelepeket és karolják fel a meglévőket!

Erdélynek nemcsak folyóiban, bányáiban,

földgázában és gyógyvizeiben, ipartelepei szá-
zain rejtőznek fölbecsülhetetlen értékű, termelő
erők, hanem a korábban elhanyagolt szántóföld-
jein, rétjein és erdőinek vad rengetegekben is
millió és millió pengőnyi javakat termelhe-
tünk. Csupán *szervezettség, tudás és pénz* kér-
dése az egész.

Az anyaország már eddig is megmutatta:
szerelmes nem aggathat annyi kincset kedvesé-
re, vagy az anyai kéz a karácsonyfára, mint
amennyit eddig is tett értük a csonka ország.
Ezt meg kell vallania minden hazáját szerető
erdélyi magyarnak. Kell, hogy érezzék, tudják,
mit jelent a 22 évi elmaradottság, kifosztás után
*a termelő magyar tőke, irányító mérnöki és
közigazgatási tudás, szakértő kéz, melyet a szé-
kelyekkel együtt érző és ugyanakkor rendszere-
ző, fegyelmező testvéri magyar szív* kormá-
nyoz ...

A gazdagság másik fő forrása a mérhetet-
len természeti kincsek mellett: az a kipróbált,
viharban edzett *egy és negyedmilliónyi erdélyi
hazatért* magyarság, melynek dolgos keze, szor-
galma és hazafiasán érző szíve *záloga a még
visszaszerzendő javaknak!*

Történelmünk egyik legnagyobb férfia:
gróf Teleki Pál, mindjárt az északerdélyi haza-
térés napjaiban szervezte az *Erdélyi Gazdasági
Tanácsot*, hogy Erdély különleges érdekeit véd-
je, figyelje, mert csakis Erdélyben élő gazdasá-
gi vezetők intézhetik jól, *az egész ország javára*
ennek az országrésznek ügyes-bajos dolgait.
Társadalmi, hitelszervezési és szövetkezeti,
iparpolitikai stb. téren egyaránt pompásan bevált
mindez ideig, mint a kormány tanácsadójaként
működő szerv.

Hogy a közel 30 éves gazdasági elmaradottság minő anyagi *áldozatokat kívánt az egész magyarságtól*, arra az ismeretes erdélyi (100 milliós) *kölcsönön kívül néhány beszédes példát* mondok.

Az E. Gazdasági Tanács odahatott, hogy a fővárosi keresk. és iparkamara nagysikerű korábbi akcióit kiterjesszék Erdélyre is és így mindjárt az első évben a *bankfedezettel nem, rendelkező* iparosok, kiskereskedők részére százezeré pengő forgótőkét kölcsönöztek; a *Nemzeti Önállósítási Alap* 600-nál több iparost és kereskedőt önállósított a fiatal magyar és keresztény nemzedék soraiból, fejenként 5-10.000 pengős, összesen több milliós olcsó (2%-os) kölcsönnel. Ehhez vegyük még az ú. n. *keresztény kereskedelmi hitelakció* eddig Erdélynek juttatott több mint 4 milliós hosszúlejáratú kölcsöneit, miket a régi magyar cégek talpraállítására utalt ki a pénzügyminisztérium. Az *Ipari Munkaszervező Intézet* a gyáraknak jött segítségére. A hazatérés óta eltelt $\frac{3}{4}$ év alatt közel 50 millió *pengőnyi kölcsönökkel!*

A kisipar és kereskedés számára legiobb utánpótlást a Székelyföld ad. Az évenként százsámra fölszabaduló kis *székely tanoncok lesznek igazi harcosai a magyarság gazdasági újjászületésének.*

Nem utolsó sorban említendő e téren a Barabás Endre és Jancsó Benedek kezdeményezésére létesült *Gyámszülő-Társaság*, melynek célja az évszázadok során elkallódott székely tehetségek fölkarolása, a kiváló tudományos, műszaki és üzleti képességű ifjak legmagasabb kiképzése. Eddig a társaság 15 évi fönállása alatt közel félmillió pengővel, *több száz tehetséges mér-*

nököt, orvost, tanárt, gazdát, iparost és kereskedőt sikerült az életbe küldeniök. Tisztán társadalmi, önkéntes adakozás útján, minden adminisztrációs költség nélkül!

A furfangos híré góbék ezentúl nem az idegen előljárók vagy ami nagyobb baj: egymás kijátszására használják eszüket, mint a múltban, hanem a kitartást, kemény munkát kívánó kérdések megoldására. Az egyént szétforgácsoló, felelőtlen *ezer mesterkedés helyett* érdeklődjék a székely fiatalság az ezernyi lehetőséget kínáló műszaki tudományok iránt és fejlessze egészséges kereskedői ösztönét iskolákban, gyakorlati téren egyaránt!

A *milliárdos munkaterv* keretében használjuk ki a Székelyföld természeti erőit, hiszen ennek a nagy nemzeti befektetésnek gyümölcse lesz a villamosításon, az *iparfejlesztésen* kívül a föld- és legelőjavítás, csatornázás és még anynyi más közérdekű munkálat.

Szólanunk kell az erdélyi gazdasági élet ütőerét jelentő bankpolitikáról is.

A kisebbségbe került magyarságnak egyik legkiválóbb pénzügyi szakembere, sokáig a bukaresti parlamentben képviselőié, majd szenátora (felsőházának tagja), *dr. Gyárfás Elemér* írta már 20 évvel ezelőtt megjelent könyvében („Románia hitelszervezete”), hogy Erdély bankjainak *nemzetiségi különbség nélkül* együtt kellene működniök a külső szipolyozás (akkor Bukarest polipkarjai) ellen. Ha visszatekintünk Románia bankéletére, mit látunk még a XX. század eleién is? Mikor már Erdélyben 60 éves múltú magyar és szász bankok működtek (így az 1840-ben alapított *Aradi Takaré*k és mások),

akkor Bukarest bankjai még egész kezdetleges pénzváltók, szatócsboltok. *A megszállás kezdetén*, 1919-ben félmilliárd lejnyi tőkével dolgozó, közel 200 magyar bank volt Erdélyben, de a mi nagy liberalizmusunkra jellemző, hogy volt 154 román és 49 szász bank is!

Magyar nevű bankjainkat azonban *nerri járta át magyar öntudat*; a mi Nemzeti Bankunk jelentéséből olvashatjuk ezt az elmarasztaló ítéletet, nem idegenek ajkáról! Bankpolitikánk szűk látókörére jellemzők, amiket a földvásárlásnál tanulmányunk elején mondtunk. *Csak a profit, a minél több osztalék volt fontos!* A pesti nagy bankoknak *fiókjai* lettek már csupán a mi erdélyi intézeteink, holott ugyanakkor *a szász és román bankok* a nemzetiségi harcoknak fő szervezői, pénzforrásai; nem volt ritka az olyan bank ezeknél a népeknél, melynek *tiszta haszna felét fordították* iskoláik, kultúregyleteik segélyére. A 49 szász bank pl. 1914-ben a két és félmillió koronás nyeresége egyharmadát adta jótékony céljaikra!

Az *első román bank* Erdélyben (sőt egész Regátban is) az 1872-ben létesített *Albina*, melynek alapítólevelében benne volt, hogy kizárólag a román fajúaké. Jellemző a mi „nemzetiségi elnyomásunk” korára, hogy a világ valamennyi románjának vezető bankja lehetett és apáink közönye mellett vásárolhatta össze a magyar „elnyomók” földjét.

A megszállás évtizedeiben természetesen a pesti régi bankok busás hasznát *a hét legnagyobb bukaresti bank* vette át: a Romaneasca, Creditul, Comertului, Comerciala, Sconto, Industrializarea és a Societatea Bancara Romana, melyeknek 8-10 vidéki fiókjával szemben a

magyar bankok száma a regáti nyomás következtében 200-ról 98-ra apadt a 30-as években, sőt *a konverzió még ezt a számot is felére apasztotta*, magyar pénzemberek és a jobbára középosztályból adódó kistőkések ezreit téve földönfutókká ...

Mi volt lényegében a konverzió?

Az 1930 körül kitört *világválság*, mely legjobban a mezőgazdasági államokat, így hazánkat és Romániát is sújtotta, a gazdák helyzetét rendkívül súlyossá tette, kivált a kölcsönökkel terhelt földek miatt, hiszen a negyedére, hatodára esett gabona-árakból lehetetlen volt a kamatokon kívül valamit is törleszteniök. A romániai *adósvédelem törvénye* (az 1934. áprilisában hozott törvény-rendelet), drasztikus intézkedéssel viszont a bankok javarészét tette tönk्रे, mert a tartozásokat felére szállította s 8 évi törlesztési haladékot adott az adós gazdáknak, 3% kamattal.

A nagy bukaresti bankok könnyen kibírták a veszteséget, a pesti bankok is hoztak némi áldozatot, de mégis: bankjainknak több mint fele elvérzett a konverzión. A *45 megmaradt erdélyi magyar banknak* 1938-ban összesen egymilliárd lejes saját tőkéje volt és mintegy 4 milliárd idegen pénze. A hazatérés idejére mégis annyira megerősödünk, hogy a *vezető 10 erdélyi bank közt öt volt magyar*: az Erdélyi Bank (Kolozsvár), Hitelbank, Mezőgazdasági Bank, Kolozsvári Takarékpénztár és a Temesvári Bank. Ez az erdélyi magyarság életerejének bizonyítéka!

Erdély szövetkezeteiről

is kell szólanunk, mint a *közösségi munka* legjobb nevelő intézményeiről. A megszállás alatt nem volt más, iskoláinkhoz és egyházainkhoz hasonló nemzetmentő intézmény, mint ezek. Különösen sokat jelentettek ú. n. *szórványvidékeinken*; valósággal menedéke volt a 246 itteni szövetkezet (papjai és tanítói mellett) a széjjel szórt magyarságnak... Egyébként egész Erdélyben 1940 tavaszán 774 magyar szövetkezet működött; ebből 329 fogyasztási, 218 hitel, 133 tej- s a többi termelő és értékesítő szövetkezet.

Jelenlegi szövetkezeteink *kétféle központ* körül vannak szervezve:

I. az *Erdélyrészi Hangya-központ* Marosvásárhelyen a termelési és fogyasztási szövetkezetek irányítóba:

II. a *Szövetség* (Kolozsvárott) pedig a *gazdasági és hitelszövetkezetek* központja; ezek szervezik a tejfeldolgozó, szépen virágzó szövetkezeteket. (Igen érdemes vidéki centrumok a vásárhelyi, keresztúri, baróti, csíkfalvai és a gyergyószentmiklósi, kézdivásárhelyi, legújabbban pedig a szilágymegyei tejközpontok!)

E két szövetkezeti központnak 1943 elején 8 millió pengőnyi *saját tőkéje* volt, taghálózataknak 6 milliója. ezenkívül 10 millió hitele!

Hasonlítsuk össze az 1940-i hazatérés óta észlelt rendkívüli fejlődést szövetkezeti munkáinkban. A Hangyának *nagyenyenyedi közvontjától elszakadva*, csak 180 üzlete szövetkezeti boltja került vissza 45 000 taggal, de Marosvásárhelyen újjáalakult mint önálló jogi személy s a pesti Hangyától függetlenül. Azóta alakult több

mint 200 új tagszövetkezete mellett 14 áruak-tára, több fióküzlete s mintegy 80.000 tagja működik ma; hatalmas gyártelepük van Medgyesfalván (rum, likörgyár, zöldségszárító, konzervgyár, bor- és gyümölcsfeldolgozó, hordógyár stb.).

A *Hangya* szerepe ma a nehéz *közellátás szempontjából* fontos, valamint a terményértékesítés terén. Állathízlaló és értékesítő, toll és baromfi, tojás-szállítási tevékenységük a régi „liberális” szabadrablás faluzóit, vigéckedő hernyósapkás idegenjeit szorítja ki Erdélyből... Alig két éve indították meg az *erdei gyümölcs-gyűjtést* (málna, szeder, áfonya stb.) s immár évi 100 vagon gyümölcslevet termelnek ezekből, a *szegény gyűjtögetőknek közel egymillió pengőt adva kezébe!*

Amit a népnevelés, gazdasági oktatás terén évszázada végez az EMGE, azt a *szövetkezeti nevelésben* a Hangya és a Szövetség (tej- és hitelszövetkezetei, iskolaszövetkezetei útján) egészíti ki.

A *hitelszövetkezetek* (1919-ben az országos központtól, az O. K. H.-tól elszakítatván) a magyar társadalom s az egyházak segítségével újjáalakultak és izmosodtak, minden idegen agyarkodás, elnyomás ellenére; 1940 nyarán egész Erdélyben 442 hitel- és tejszövetkezetünk működött. A már említett, 30-as évekbeli konverziós veszteség mélyen belénk hasított e téren: 10 millió lejes veszteség érte hitelszövetkezeteinket. Igen fontos munkát végzett a meg szállás alatt a Szövetség a szövetkezeti oktatás, a gyermekek közösségi érzékének nevelése, üzleti szelleme fölébresztése tekintetében, úgyhogy leg-

jobb utánpótlást is ez idők neveltjeiből kapni a szövetkezetek részére.

Újabban az *Erdélyi Hangya* és a nagyvárad *Baross-Szövetség* „boltosképző” *tanfolyamai* haladnak párhuzamosan ezzel a gondolattal. Keresztény, magyar szakemberek százait nevelik kereskedőnek és immár sok száz erdélyi faluban nyithattak boltot a nemzeti, faji és erkölcsi tekintetben kifogástalan magyarok, jó kereskedők és diadalmasan hirdeti cégtáblájuk, hogy „keresztyény magyaré” az üzlethelyiség!

Nem is szabad, hogy ellentét támadjon a szövetkezés nagy közönségnevelő gondolata és a szabadkereskedelem között, hiszen oly sok a tenivaló, annyi dolgos magyar kézre van szükség, hogy nem lehet megengednünk a vigyorgó „Harmadik” uszításait, sorsainkat megbontó újsághíreit, az esetleges szövetkezeti mohóságot általánosító cikkek által épp a legtöbbet dolgozó, adózó önálló iparosok, kereskedők felbőszítését. Örülnünk kell, hogy a mai közellátási gondokban minél több helyen kaphat árut a vásárló nép.

Ám a *józan önmérséklés* a nagyobb tőkájú, erősebb szövetkezetek kötelessége legyen! Gondolniuk kell mindig arra, hogy *az igazi szövetkezet* társadalmi keretben, hivatali erőszaktól, tekintélytől *mentesen* dolgozik a nagy nemzeti, társadalmi célokért! Mindig nevelnie kell a velük kapcsolatba jutó nem-tagokat, a szélesebb közönséget is és arra mutatnia jó példát, hogy vállalkozásaiknak *nem a nyereszkesedés a célja*, hanem elsősorban *a magyarságért, a nemzet* egészéért való küzdelem. Azonos gazdasági fel fogás, egymás munkájának megbecsülése mellett (hiszen a „szövetkezés” fogalmilag nem tö-

késeket, de részarányban *dolgozókat* ismer csupán!) és *a fajszeretet jegyében* alakulhat ki csak a tagok között igazi munkaközösség, lelki egység, *fokozott felelősség-érzet egymásért*, hogy a magyarság is tudja már, mi a dán, finn, bolgár és más igazi szövetkező-hajlamú nép rop-pant nagy erejének titka: magyar értelmezésben a következő: *Minden magyar felelős – minden magyarért!*

Erdély magyarsága a megszállás alatt érezte ezt. „Szövetkezeti Értesítő”-jüknek a hazatérés utáni egyik első számából olvastam: „Amit mi építettünk, ahhoz két kezünk munkáján és családdá forrt együvértartozásunkon kívül semmire és senkire nem számíthatunk. S mert szegények voltunk, bizony egyenként hordtuk össze a köveket, gyakran még attól is óvakodva, hogy senki idegen meg ne lássa. Így épültek a mi erdélyi szövetkezeteink, mint kicsiny templomok a hegyek magasságában, amelyek talán szűkek és egyszerűek, de valóságban bennük lakozik az Isten...”

Befejezésül áttekintjük a megoldásra váró *gazdasági kérdéseket*, melyek sokrétűsége bizonyítja, mennyire el volt hanyagolva Erdély magyarsága s amelynek szem előtt tartásával indult meg 940 őszén a *Gazdasági Tanács munkája*. Vitéz Gyulay Tibor, tanácsstag, a Budapesti Keresk. és Iparkamara min. biztosa és főtítkára állította össze e gondolatköröket, *Teleki Pál fölkérésére*, a gazdasági élet 6 ágazata szerint. A kitűzött munkatervek jórészt meg is valósultak és egyre nagyobb lendülettel mennek teljesebbé:

I. *Mezőgazdaság terén* fő a termelés foko-

zása, minőségi téren főképen: ipari növények (len, kender, olajmagvak), nemes gyümölcsök termesztése, a sok legelő és rét javítása, állattenyésztésünk érdekében; pásztorok ellenőrzése cs szakképzése, bőr- és gyapjútermelésünk erősítése, javítása, szakszerű kezelése, végül a fakitermelésnek keresztény-magyar kézre juttatása, állami ellenőrzése.

II. *Ipar és bányászat* terén elsőrendű a vilamosítás, a földgázkutak bekapcsolása, elhanyagolt bányák, kivált vas- és széntelepek feltárása, erős középipar megteremtése minden községben s ezzel kapcsolatban a tanonc-utánpótlás megszervezése (otthonok, iskolák). Legfőbb szempont legyen, hogy *semmiféle idegen fajú tőkecsoportnak* ne engedjünk teret s a föld kincseit (bányák, erdők) ott hasznosítsuk, *magyar gyárakban*: tehát Erdélyből lehetőleg ne engedjünk ki földolgozatlan fát, márványt stb.

Már 1940 őszén a következő gyártási ágak *megerősítése volt* a Gazdasági Tanács törekvéseinek középpontjában:

a) a nagybányai nemesfém-bányászat termelésének fokozása és az egeresi, székelyföldi, szilágysági szénbányák modernebbé tétele;

b) a biharmegyei aszfaltbányák termelésének fokozása;

c) a sónak, főleg a dési és parajdi bányák gazdag anyagának feldolgozása, szódává és más vegyipari terméké;

d) az erdélyi faipar fejlesztése, cellulóze-gyártás, parketta és funir-gyárak létesítése, asztalosiparunk nagyobbítása stb.;

e) gyapjufeldolgozó üzemek létesítése és az anyag szétosztása;

f) a len és kender feldolgozása középiparban;

g) üvegipar terén az ásványvizek számára olcsó palackok gyártása;

h) az udvarhelyi cs korondi agyagművesség, iparművészetünk általános fölkarolása, kereskedelmének fővárosi megszervezése;

i) végül a háziipar nyersanyaggal való ellátása, értékesítési gondjainak szolid haszonkulcs melletti megszervezése,

III.-nak vehetjük a *munkaalkalmak szervezéséi*, nagy tömegek számára. Ilyen volt már is a sokezer embernek kenyeret adó *dédai új 44 km-es szárnyvasúti építkezés*, de a kolozsvári t's dési fővonalnak megerősítő munkálatai is néhány millió pengő keresetet jelentettek, nemzetiségi különbség nélkül, a közelben lakó napszámosoknak.

Ilyenféle *vasúti, közúti és vízépítési, folyórendezési munkákkal* tehát ezután is rendszeresen foglalkozik az állam és a megyei hatóságok. Az *állami épületek tatarozására* kiadott több millióról se feledkezzünk meg, hiszen aki 1940 őszén a bevonuláskor láthatta a laktanyákat és egyéb középületeket, annak nem kell részletesen leírnunk, mit jelent a 25-30 éve kőművest nem látott házak kimosdatása ...

IV. *Hitel-ellátás terén* már vázoltunk néhány akciót, melyet a Gazdasági Tanács kezdeményezett Erdély lerongyolódott magyar vállalkozói részére.

V. *Közlekedés terén* óriási jelentőségű, hogy a Teleki Pál térképen meghúzott bekötő vonal már meg is épült és hogy a Hargita-express áldásait annyian élvezhetik, hiszen 4 órával rövidíti meg a székelyföldi összeköttetést a *dédai*

pompás új sín pár. A további vasútépítés tekintetében szintén alaposan megbeszélnek mindent az erdélyi szakértők, mielőtt munkába kezdenek: hol és meddig vezessenek az új vasútvonalak? Fontos volna a vasúti kocsipark szaporítása.

VI. *Idegenforgalom* terén volt és – sajnos, van is még – legtávolabb Erdély az ú. n. művelt nyugat mögött. Kevés a szálloda, nincs kényelem és főképen a nyári néhány hónap alatt nagy a konjunktúra hiénáinak serege, amely végre is elriasztja a hazája tájszépségei iránt érdeklődő magyart. Eddig is 2 milliós kölcsönt kaptak a villatulajdonosok és szállodások tatarozására, de a bajokon csak a sürgős szálló-építkezés segíthet.

Fontos, hogy az *ásványvizeket* tisztán kezeljék és ügyesen értékesítsék. Ez a kérdés nemcsak az 502 székely falut érdekli, amelynek szinte mindegyike határában gyógyvíz bugygyan föl. Érinti ez az ország legtávolabbi nyugati csücskében gyógyulni akaró magyar zsebé, kinek nem közömbös, hogy a szikvízgyárosok kalmár szempontjai miatt még ma is 2 pengőt kell adnia azért a fölséges borvizért, amiért a székely gazda néhány fillért kap.

Amit a dolgos székelyeknél befektetünk, bármilyen vállalkozásba, legyen az akár a *csík-szeredai keményítőgyár*, akár a sepsiszentgyörgyi óriási *szövetgyár és gyapjúfonó*, az a pénz kamatostul bőven visszatérni, mert iparra és boltoskodásra termett fajta, dolgozni sem röstell és már kezdi kiheverni a 67-es időkből maradt dacolás, durcáskodás anyatejjel szívott másod-természetét, ellenzékieskedését.

Nem hiába kedvelteti meg a világgal a

jókedvű góbékat az irodalom, a rádió és az egész közoktatás; rá is szolgálnak ott messzi a Kárpátok és a Hargita táján.

A délceg határőrök kései unokái ma is állnak a vártán, a főleg karddal, de tudománnyal is; havasok tövében elszánt őrizői őseink földjének s a magyar szónak. Az idegent nem gyűlölik, de „hasznosan” üzleteznek véle, olykor ki is figurázzák maró humorral. Mindig *a magukét, a magyar föld kincseit védik* utolsó lehelletig, bárki nyúl is feléje!

Erkölc és közgazdaság.

Az örök erkölcsi törvényektől nem függetlenítheti magát semmiféle emberi tevékenység, legyen az akár tudomány, politika, művészet, gazdálkodás, mindegyiknek ezerféle ágazatával, modern és gazdag változatosságával. Az semikép sem kétséges, hogy erkölcsi törvényeinknek legtisztultabb rendszerét Krisztus ajkairól kaptuk. Akik pedig ma az *Istentelenek Főpapjai* uszítására véres kezüket Krisztus Urunk templomaira vetik, bombáik áradatával az Úr követőinek szószekeit pusztítják el, azok a nemzetközi cionista-gengszter-szabadkőmíves hármas szövetség, vagyis az Antikrisztus dühödt eszköze nihilista, világproletári „erkölcsi” kódexét követik.

Nincs nagyobb árulás az emberiség, a haladás és a Szeretet ellen, mint ez a most folyó féktelen gyűlölködés, gyilkos acsarkodás. Elég szomorú példáját látjuk ennek szellemi téren (mint vihart egy pohárban) éppen hazai politikai lapjainkban is. Mérgezett nyilakkal, cionista sakterkéssel és másféle idegenből hozott elfo-

gultsági szólamokkal gyalázzák egymást a szélső oldalakon állók... Bátor és kemény *magyar* ifjúságnak, t. i. egyetemi polgárságnak már régóta egy emberként kellett volna elhallgattatnia ezt a magyarhoz méltatlan sajtóharcot, közéleti emberek sárral hajjigálását és a közelmúltban is oly nagy nemzeti érdemeket jelentő férfiak önzetlen, tiszta tógáját be ne engedjék mocskolni a kalmár-lelkű, szíriai-levantei erkölcsökben felnőtt sajtó-gengszterek által.

Amint nincsen egyensúly az írók, politikusok és a nagyközönség között, épp úgy nincsen ma a gazdasági élet ősi tényezői: a *tőke, a munka és a természet* (föld, bányá, emberi elme) közt. A helyett, hogy ezek egymáson segítenének, a többtermelés és emberszeretet, megértés jegyében, hát bizony éppen ellenkezőleg, egymás ellen törnek féktelen kapzsiságukban, telhetetlen nyújtózkodásukban.

Mit látunk világszerte a kiegyensúlyozódás helyett? Mind e három termelési alaptényező az erősebb torkú és karmú embereket emeli föliebb, keveseket a dolgos tömegek helyett: és ennek a szabadjára engedett önzésnek legfőbb mozgatói, gátlás nélküli vámszedői, bankárai most is világszerte zsidók. A világ aranykészletének négyötöd részén ők uralkodnak és guruló aranypénzeiken vesznek meg országokat, női becsületet, üzleti erényt stb.

Sokan kérdik: *minek szólunk az üzletben erkölcsökről?* Hát igenis, fogunk szólani, még akkor is, hogyha magyar jóízlésünk és keresztényi nevelkedésünk a világon csak maszára marad. Az örök igazságok függetlenek az őket követők, felismerők tömegétől. Kell tehát az üz-

leti, gazdasági életben is bizonyos világnézeti határozottság, a dolgoknak valamilyen erkölcsi parancsolat szerint való egységben látása. Nekünk, akiknek *Isten, haza és család a normánk*, a magyar családi eszményért igenis követelnünk kell végre az egész közéletben a krisztusi erkölcsök megvalósítását!

A napjainkban végső leszámolásra készülő, vérrel, vassal összeütköző úgynevezett „demokráciák” (amiknél a fogalmi tartalom egészen más) és nemzeti alapon álló szociális közösségek végtelenül különböznek világnézetükben. Ez utóbbiak az igazi szocialisták, a *népuralom, népakarat* megvalósítói, de még nem biztos, hogy ebben Krisztus-követők is! Mikor válik ilyenné az ember¹? – ezt a szíve, alázatosságra és önzetlen emberszeretetre hallandó akarata árulja el. Ha demokráciáról, szocializmusról stb.-ről lehámozzuk a szabadkőműves sötétítőik által mesterségesen rájuk hintett ószövetségi porréteget öt és félezer év babonás elfogultságának áldefiniói alól mindig ragyogóbban tűnnek elő az Újszövetség által oly egyszerűen, fénylő egyszerűséggel kimondott jelek: ne akaratok másnak olyant, mit *magatoknak nem kívántok* és ne legyetek paráznák, kapzsig, hiúk, gögösek! A hívő magyarság számára nem lehet más egyéb a világnézetek Gaurizankárja, mint ez: Krisztusé! Ahogyan ő mondta: aki nem gyűjt vélem, az szétszór. Ebben nem lehet ingadozni se jobbra, sem balra! *Nincs tehát senkinek kétféle mércéje: egy magán- és egy közéleti erkölcsi kódexe*. Hanem igenis, mindenki merjen a napra menni, tetteivel és benső gondolataival! Dorbézolók, házasságtörő duhajok, pana-

misták és protekció-hajhász tehetségtelenek, ekkor bizony mondom: befellegzik nektek!

Még nagyban kísért az álliberális-kapitalista világ hazajáró szelleme, az *Aranyborjú imádata*. Akik legjobban ordítanak „örségváltás” után és ú. n. korszellem jegyében egyszerűen kilöknék a dolgozabb kis szatócs kezéből a kenyeret, azok maguk az új nemzeti hitbizományok birtokában éppen a legtürelmetlenebb *árják* (óh, sosem *magyarok*, csupáncsak *árják!*) és egyben dologtalanul harácsolok. Fájdalom, sokan nem fizetik vissza a nagy nemzeti akciók költségeit, üzletükben nincsen kitartásuk és haszonkulcsuk eléri a rablás mérvét... Förtelmes üzlethajszájuknak már nem elég a régi szolid magyar haszon, espressós és bár-világos igényeiknek már szűk a maguk családi élete, tisztasága. Ha magam nem ismernék ilyen „átállított” ifjú titánokat, akkor nem is hinném, hogy 1944-ben, az új Keresztes Hadjárat idején ilyen „árjaink” is lehetnek. Ezeket küldenem én ki elsőnek valahová munkatáborba, hogy elmenjen a kedvük a hajnali dorbézolásoktól!

A régi nemzetgyilkos gentry-utódok és nagytőkés zsidó barátaik íme megint egymásra találtak, mint az Aladár-rendszer symbiosisában élők, helyesebben élősdiek. 1943. tavaszán hangzott el a Mérnöki Kamara elnöki székéből e szózat: ne tűrjenek meg a vállalatok más, mint szakembereket! És íme, vannak még ellenpéldák a közéletben. Szinte mindnyájan ismerünk Aladárokat...

Addig nem lehet a gazdasági életet keresztényénné tenni, míg a *mindenen átgázoló profit haihászata* a fontos. Lehet a magyartól idegen fajok érdeke: elködösíteni a morál kérdését, de

lényegében rajtunk múlik, értelmiségi magyarokon: hogyan hagyunk a hátunkon fát vágni. *Ne engedjünk tehát semmiféle foglalkozást sem az egyetemes magyar és krisztusi erkölcsi elvek uralma alól elvonni* és főleg a bátor, harcos bírálattal küzdjünk a magánéletünkben buján és dorbézolva élő emberek nagy hangja, üzleteskédése ellen! Merjünk tisztán *magyarok* lenni, akkor egyben keresztyének is vagyunk!

Mátyás király és a székelyek.

Februárius 23-án volt Igazságos Mátyás születésének évfordulója. A tudomány még nem döntötte el véglegesen, hogy 1440-ben, vagy 1443-ban látta-e meg a világot Mátyás, de nem is ez a fontos, hanem az, hogy minden kor magyarjai erőt és *példát meríthetnek* nagy nemzeti királyunk alakjából. Tavalay szülővárosa, kincses Kolozsvárunk ünnepi a nagy napot, szülőházát Hunyadi-múzeummá alakítják és mint a művészetek nagy barátjának, Mátyásnak nevével nyitják meg Erdély első művészeti szalonját is a szamosmenti gyönyörű sétatéren, új palotában.

Mátyásról el sem dönthető, vajjon igazságos királynak, hadvezérnek és törvényhozónak, vagy diplomatának volt-e nagyobb. Főleg azonban mint az elhagyott szegény nép főlemelője emlékezetes a róla fennmaradt tömérdek anekdota kapcsán. Igazi alkotmányos uralkodó volt, már trónra jutása utáni évben, 1459-ben hadi törvényhozás céljából országgyűlést hívott egybe Szegedre, mert törökverő atyja halála után

az egész sereg szétzüllött, a Czillei-Gara fcorszak önző főurai mitsem törődtek már a haza védelmével. Ezért szervezte meg Mátyás már uralkodása elején az ú. n. *Feketesereget*, részben zsoldos külföldi vitézekből, zömét azonban a magyar várkatonaságból és *székely ijászokból*.

Legerősebb akkor volt Mátyás serege, amikor Bécs bevételére indult 1485-ben, mert a kemény kézzel ismét rendre szoktatott székely katonák száma mintegy 30.000 volt, mégpedig 14.000 lovas és 16.000 gyalogos. Erdélyből magyar nemesi csapata kb. 10.000 főnyi volt. Az egész másfél-százezernyi *seregnék* tehát *egyötöde székely!* Milyen bőséggel jutott az akkor aránylag igen népes Székelyföldről, a mi vérünkben?! Ez volt a hadilétszám, de *a rendes nemzeti sereg* kb. 40.000 főből állt és ennek mintegy negyede székely.

Míg a magyar nemesség *szereshető* volt, a székelybe ekkoriban még csak *beleszületni* lehetett. Csak a XVI. század engedménye a beházasodás útján kapott „székely” rang. A középkor végéig csak egyetlen, egyenlő jogú és kötelességű székely nemesség ismeretes. A rendi tagozódás ekkoriban, a XV. század derekán alakul ki, mint hazánk más részein is. Első nyoma bizonyos megkülönböztetésnek székely és székely közt, egy 1407-i háromszéki jegyzőkönyvben van, amelyben már „előkelőket és közrendűeket” emlegetnek. Éppen Mátyás idejére esik a közrendűek lázadása, Farnosi Veress Benedek mozgalma, 1465-ben, amelynek oka a nagv király erélyes hadszervezési és adózási rendelkezése volt. aminek végrehajtására Szentgyörgyi János vajdát küldte a Székelyföldre. A fölke-

(lessel aztán, gyors leverése után, tovább nem törődhetett Mátyás, volt neki elég gondja a nyugatrómai császár s a cseh és lengyel királyok ellenében védelmezni hazánk függetlenségét. Sőt időnként a hűbéres moldvai és havasalföldi oláh vajdákat is meg kellett fenyíteni; hát még a török mindjobban közelgő veszélye! Gondoljunk csak a dicsőséges kenyérmezei, szendrői csatákra, Kemény Simon, Magyar Balázs és Kinizsi halhatatlan alakjaira, vagy éppen névről ismert legjobb hadnagyára, az otrantói csatában vitézkedő *székely Gálffy Jánosra*.

A régi egységes székelységet nem elég hogy a fő- és közrendű megkülönböztetés bontja meg, immár a lázadás óta a közrendűek is megoszlanak vagyoni és katonai-társadalmi helyzetük szerint. Eppen emiatt állapítja meg Mátyás király 1473-ban a székelység három rendjét: a primőrök (főnemesek) legalább háromnyilas birtokos rendje után a ló fők (primipíli) és gyalogszékelyek (pedites) fokozatát. Sokan még *nem ismerik a nyilas-föld* mibenlétét, ezért meg kell említenünk, hogy *a minden székelyt nemessé tevő ösfoglalás* korából a XIV. századig romlatlan alakban megvolt közös nemzeti (és falu-) birtokoknak szántásra alkalmas, vetésforgók szerinti darabjait évkoronként *nyil-lövésnyire osztatták ki* megművelésre az egyes családoknak. Ekkoriban a székely birtokon volt a legfejlettebb gazdálkodás, a testvéri közösségekben, egyetértéssel megművelt földeken. Egykorú krónikák szerint egész Közép-Erdélyben a legszebben művelt szántók, okszerűen vágott erdőgazdaságok és óriási halastavak voltak a székelyek kezén. De az ősi hagyományoktól elfor-

dult nép lassanként a nagyurak prédájává vált s még csak fejedelmi kalandok (Báthory 1598-i véres farsangja), török-tatár-német és rumuny betörések sorozata kellett, hogy megtizedelje őseink sorát.

Mátyás király említett erőskezü rendcsinálása idejéből ered az *erdélyi három nemzet*, a magyarszékely-szász (a mai, negyedik nemzetiiség akkor még havasi szórványokban, kóborló nyájakkal elég gyér számban vala ...) hadkötelezettségének törvényes megállapítása. A széke-lyekét úgy szabta meg királyunk, hogy ősi szokás szerint a fegyverforgató férfiak $\frac{2}{3}$ -át tartozak háborúba küldeni, míg az $\frac{1}{3}$ -résznek *hátvédelemre otthon kell maradnia!* A behívás vagy véres kard körülhurcolásával, dobszóval, kürtökkel, vagy a tűzhalmokon gyújtott máglya fényével volt szokásban. A hármassági tagozódás elismerésével Mátyás – sajnos – a székely főnemességnek tett engedményt s így a XVI. században már székely oligarchia is kialakulhatott. Ez pedig nem lehetett az Igazságos Király szándéka, akiről köztudomású, hogy a hatalmaskodókkal szemben mindig a gyengébbet, a szegény jobbágyot védelmezte ... Dehát az volt a színtiszta igazság, hogy Erdély már egyre távolodott az ő európai látóköréből; német, cseh, lengyel, török háborúi és diplomáciai küzdelmei mellett a renaissance-udvart és tudományos és művészi központot létesítő kultúrpolitikai tekintetek is elvonták figyelmét az elaggó torzsalkodó, nyugtalan ősapáink sorsa felől. A székely főnemesség pedig megalakult!

Sokan csúsztak vissza középrendűségükből az ú. n. „földönlakók”, t. i. *mások földjén* lakók szaporodó csoportjába. Ezek voltak az *inquili-*

nusok, a székely magánbirtok kialakulásakor ilyen földekre letelepedett, jobbágyosorba eső emberek. Sokan bújtak ki így a terhes XVI. századi katonásdi és ökörsütési adónem alól, hogy inkább kis földrészükről lemondva, a primőrök szárnya alá húzódjanak. Ezek hatalmas birtokai így alakulnak ki a régi szabad, nemzetségi földekből. A ritkuló székelység földjei így gyűlnek össze egyesek, Bécs felé hízogó mágnás-székelyek kezén. Érthető, hogy a múlt század elején a 125.000 székely birtokos közül 90%-nak csak 2-10 hold közti kis nyomorult földcskéje maradt; aztán jött a századvégi ki^vándorlás keletre és Amerikába, ismét százer-nyi drága vérünkkel apadtunk ...

A székelynek egykoron önmaga volt legnagyobb gyilkosa! Óh, bárha okulnánk a jelen nehéz idején a véres, sötét történelmi adatokból, amik sokszor szinte hihetetlenek, de – igazak!

Akik nem érhatték meg...

(Három püspök.)

Mint a napkeleti királyok kincseiket a betlehemi jászolhoz, úgy hordták főpapjaink az erdélyi magyarság sebeit a Megfeszített elé.

Szívük aranya, szavuk tömjénje és izzó magyar lelkük mirhája volt a mindennapos áldozat. És a könnyező Istenember lehajolt minden üldözött magyarhoz, hogy erősítse, biztassa: eljön majd a magyar feltámadás!

Ezekben az erdélyi nehéz években égi küldetés volt a magyarság számára *Gusztáv Károly* püspök, a székhelyi Majláthok ékessége, valamint *Nagy Károly* református és *Ferenc József* unitárius püspök.

Mily keserű sors, hogy ők, akik egész életüket népükért és egyházukért áldozták, nem lehettek tanúi 1940 őszén örömeinknek. Majláth püspökünkről temetések napokon át zengett a magyar sajtó. Igazán az egész ország kísérté utolsó útjára a budavári koronázó templomból a szelídség és jótékonyság útján járt drága emlékü főpapunkat. Felekezeti különbség nélkül elmondhatja egész Erdély, még az emberséges érzelmű románság is, hogy *Majláth püspök mindnyájunké volt*. Legendássá vált jóságos alakja minden diák előtt, kinek arcát megsimogatta és sohasem kérdezte, milyen templomba jár, kereszt van-e. temploma tornyán, avagy kakas?

Majláth püspök testvéri csókkal köszöntötte

1926-ban a majdnem kilencvenéves unitárius főpapot: Ferenc Józsefet, papsága gyémánt jubileumán. Ezek a kilencszázhuszas idők voltak az igazi magyar összefogás évei!

Az ősz unitárius püspök hányszor kopogtatt hiába Kolozsvár akkori idegen urainál, mikor egyre több magyar család szájától vették el a hatalom urai a falatot... Fáradt, görnyedt alakját azonban tisztelettel kerülte ki még az idegen is, amint ezüstnyelű vékony botjára támaszkodva sétálgatott a Mátyás-téren, Kossuth Lajos-utcán. Barokk-stílusú kétszázéves templomukban, szemben a püspöki szerény házacskával, mely Kolozsvárnak egyik legrégebbi épülete, mely sokszor fogadta Ferenc József az amerikai és angol hittestvérek küldötteit! Sokszor voltam olyan unitárius istentiszteleten, melyen *Sir Metcalf* prédikált és az 1920-as évek legszörnyűbb kétségbeesésében a visszatérés, magyar feltámadás álmát hozta közénk. A Nemzetek Szövetségének unitárius vallású főtitkára, Drumond is járt ott; Amerika különféle egyetemeinek tanárai is ígértek fűt-fát és az igazság diadaláért velünk együtt imádkoztak. Az igazság aztán végre 1940 nyarán földerengett, habár még mindig félig ködbe takarva...

A 80.000 unitárius magyar hű lelkipásztorának, *a világ egyetlen unitárius püspökének* megadatott az a kegyelem, hogy a pátriárkák korában térjen örök nyugovóra a híres *házsongárdi temetőben*.

Nagy Károly alkotó lelke az Úr elé szállván, éppen 20 évvel ezelőtt a Farkas-utcai templomból búcsúzhatott el a földi élettől. Lelkes, hazafias beszédeinek színhelyén, koporsója mellett méltán mondhatta róla utóda, a költőpap (most

Debrecen egyetemének tanára), hogy emléke soha el nem halványulhat, mert a mi sokat szenvedett nemzedékünk legendákat sző vezetőiről, akik egészségüket, nyugalmaikat áldozták a magyar jövőért és nap-nap után harcoltak az idegenekkel, hogy mentsek iskoláinkat, templomainkat, magyar tűzhelyeinket. *A magyar szó áldott hajlékainak őrei, helytállásunknak hősei ma is Erdély magyar papjai és tanítói.*

A példaadó főpapokról pedig a fõlszabadult, boldog Kolozsvár vezetősége gyöngéd lélekkel, egy közös teret nevezett el a feleki „határ” alá nyúló új városrészben., Ez a „*Három püspökertete*” fönt az ú. n. *Tisztviselő-telepen*, a régi szép Attila-utca tetején háromfelé ágazik, e három nagy férfiről elnevezett utcákba. Majláth Gusztáv útja odavezet az Alvernára, a Szent Ferenc-rend búbájos kertjébe, hogy a boldog hazatérés örömeiben s a háborús gondokban egyformán ott végződjenek a katolikus hívek útjai.

TARTALOM.

	Lap
Gondolatok gróf Teleki Pál sírjánál	3
A Legnagyobb Magyar élete és alkotásai	8
(a Nemzetvédelmi és Propaganda-minisztérium megbízásából, 1941 nyarán tartott előadásaim)	
Székely lélek – erdélyi szellem	22
(a <i>Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületének</i> több dunántúli városban 1938–39-ben tartott előadásain mutattam be)	
Hídépítő székelyek	31
(megjelent a <i>Hargitaváralja</i> c. folyóirat 1943. május–júniusi füzetében)	
Magyarokkal népesedjenek be országrészeink	41
Látogatás a honvéd orthopéd-kórházban	50
(megj. a <i>Keleti Újság</i> , Kolozsvár, 1943 szept. 14-i számában)	
Az erdélyi magyarság két évtizedes gazdasági elnyomtatása	55
(<i>Honszeretet</i> c. egyesületben 1943. novemberben tartott előadásom, kibővítve)	
Erkölc és közgazdaság	98
(megj. a <i>Hajnalodik</i> e. folyóirat, Kecskemét, 1943. decemberi számában)	
Mátyás -király és a székelyek	103
(megj. a <i>Hargitaváralja</i> c. folyóirat 1943. évi március 1-i számában)	
Akik nem érhatték meg. (Három püspök)	108